

Macháček, Josef

Soud a druhy soudů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 1955, vol. 4, iss. B3, pp. [95]-115

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106412>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF MACHÁČEK

SOUD A DRUHY SOUDŮ

Nakladatelství Akademie věd SSSR vydalo roku 1953 spis P. V. Tavaněce »Soud a jeho druhy« (P. V. Tavaněc, Sužďenje i jeho vidy, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1953). Spis je výsledkem několikaleté práce. Již roku 1947 uveřejňuje soudruh Tavaněc stať »O idealistické kritice aristotelovské theorie soudu«, brzy poté píše článek »Proti idealistickému výkladu povahy soudu« a později — v dvouletých intervalech — vycházejí další jeho studie »O druzích soudu« a »Podmíněný soud«.¹ Všechny tyto práce — a zvláště pojednání »O druzích soudu« — je možno pokládat za přípravné práce, za úvod ke spisu, v němž autor shrnuje výsledky svého zkoumání.

Monografie, opatřená stručnou předmluvou (str. 3—4) a stručnými závěry (str. 174—176), je rozdělena do pěti kapitol. V první z nich se autor zabývá obecnou charakteristikou soudu (§ 1. Soud jako tvrzení nebo popírání něčeho o něčem, § 2. Pravdivost a kriterium pravdivosti soudu, § 3. Soud a věta). Ve druhé kapitole je podán výklad soudů jednoduchých (§ 1. Objektivní obsah jednoduchého soudu, § 2. Struktura jednoduchého soudu, § 3. Kritika výkladu povahy jednoduchého soudu ve vztahové logice) a ve třetí jejich klasifikace (§ 1. Dělení soudů na druhy podle charakteru spony, § 2. Dělení soudů na druhy podle charakteru předmětu soudu, § 3. Dělení soudů na druhy podle charakteru tvrzeného nebo popíraného znaku, § 4. Dělení soudů na druhy podle charakteru vztahu mezi znakem a předmětem). Čtvrtá kapitola je věnována výkladu soudů složených (§ 1. Nepodmíněný soud, § 2. Podmíněný soud) a pátá, závěrečná kapitola kritickému rozboru několika typických, předmarxistických klasifikací soudů (§ 1. Aristotelova klasifikace soudů, § 2. Kantovská klasifikace soudů, § 3. Hegelova klasifikace soudů, § 4. Klasifikace soudů M. I. Karinského).

Jednotlivé kapitoly i jednotlivé jejich oddíly jsou svědectvím toho, že autor přistupuje k svému úkolu opravdu v duchu Engelsova výroku, jež klade jako motto do čela své knihy: »... Zkoumání forem myšlení, logických kategorií je velmi výhodné a potřebné« (str. 3). Mýlili bychom se však, kdybychom význam Tavaněcovy práce viděli pouze v tom, že je pečlivým pokusem o řešení konkrétního problému logiky — pokusem, který přináší cenné poznatky a bohaté podněty pro další studium soudu a jeho typů. Tavaněcova práce, vycházející jako jedna z prvních po sovětské diskusi o logice, poskytuje nám mnohem více: dává nám také nové podněty k řešení základní otázky sovětské diskuse — otázky vztahu mezi logikou a dialektikou.

P. V. Tavaněc se přímo tímto problémem nezabývá. Avšak skutečnost, že nelze řešit žádný konkrétní úkol v logice bez zásadní odpovědi na základní otázku sovětské diskuse, činí z jeho práce zkušební kámen právě té koncepce, kterou sám zastává. Jeho hypotese — podle svého názoru — není správná. Není také nikterak odpovědná za pravdivé závěry, k nimž P. V. Tavaněc dochází, i když — jak uvidíme — je pramenem jeho četných omylů. P. V. Tavaněc dochází totiž k novým pravdám vždy, když opouští své výchozí stanovisko, a dochází vždy k novým omylům, jakmile se ke svému východisku vrací. A jedině tím, že k jednotlivým stránkám problému přistupuje opravdu marxisticky, můžeme vysvětlovat fakt, že práce navzdory jeho hypotese přináší pravdivé poznatky a že právě tyto poznatky jeho mylnou a mezi logiky rozšířenou hypotese vyvracejí.

Není třeba zdůrazňovat, že formy myšlení musíme zkoumat jako každou jinou skutečnost s hlediska dialektického materialismu, t. j. tou methodou, která je odrazem podstatných vlastností, společných všem formám pohybu hmoty. Úzký vztah logiky jakožto vědy o správném myšlení k dialektickému materialismu jakožto

vědeckému světovému názoru a obecné, universální metodě není proto problémem, nýbrž samozřejmým faktem, o němž žádný logik, pokud je marxistou, nepochybuje. Stejně nepochybným faktem je to, že různé speciální vědy mají své speciální metody, jež jsou odrazem specifických zákonitostí vlastních právě těm oblastem jevů, které jednotlivé vědy zkoumají. Tyto speciální metody nemohou být v rozporu s dialektickým materialismem stejně tak jako nemůže být v rozporu zákon s konkrétními formami, s projevy tohoto zákona. Tvořivě užít dialektického materialismu znamená užít ho k poznání konkrétních forem pohybu, k poznání jevů dosud nepoznaných nebo nedostatečně poznaných. Vědět, jak nové pravdy získávat, jak nové vlastnosti světa poznávat znamená vědět, jak aplikovat dialektický materialismus na konkrétní fakta, t. j. vědět, jak vytvářet a jak užívat speciálních metod poznání, které jsou odrazem specifických zákonitostí a proto též specifickou formou obecné marxistické metodologie.

Také logikové mají úkol aplikovat dialektický materialismus na poznání správného myšlení. Také tento úkol nezáleží v ničem jiném nežli v tvořivém využití vědeckého světového názoru a universální metody k poznání všech vlastností správného myšlení. Také logikové hledají speciální metody pro výzkum svého předmětu. Toto vše jsou úkoly velmi těžké, ale splnitelné. Splnit je lze ovšem jen za předpokladu, že vycházíme z oněch dvou zcela nepochybných skutečností: 1. Logika je v témže poměru k dialektickému materialismu jako ostatní vědy a 2. specifičnost předmětu logiky vyžaduje speciální metody, které jsou aplikací, konkretisací obecné metody dial. materialismu.

Mnozí pracovníci v oboru logiky a filosofie se nespokojují s takto vymezeným vztahem mezi logikou a dialektikou. Hledají ještě něco navíc; snaží se dokázat, že poměr logiky k dialektice se zásadně liší od poměru ostatních speciálních věd k vědecké filosofii. Někteří pokládají logiku za součást dialektiky, jiní pokládají dialektiku za součást logiky, jedni hovoří o dvou logikách, druhí o dvou stupních logiky atd. Všechny tyto domněnky opomíjejí základní otázku, jak rozšířit a prohloubit poznání logických forem s pomocí dial. materialismu a místo toho usilují o řešení problému, který vůbec není problémem. Tím nechci říci, že otázka vztahu mezi logikou a dialektikou není nanejvýš závažná otázka: Je jí — a to i po sovětské diskusi o logice — avšak je třeba ji řešit jako otázku aplikace dial. materialismu v logice, nikoli jako otázku dvou logik (formální a dialektické) a pod.

Zmínil jsem se již o tom, že P. V. Tavanec se ve svém spisu přímo otázkou vztahu mezi logikou a dialektikou nezabývá. P. V. Tavanec — člen Institutu filosofie při AV SSSR — se neúčastnil ani diskuse na stránkách čas. Voprosy filosofii, ani diskuse (na totéž thema: »Vztah mezi formální logikou a dialektikou«) uspořádané v prosinci 1950 děkanstvem filosofické fakulty a katedrou logiky Moskevské státní university M. V. Lomonosova. Proč? Patrně proto, že si velmi dobře uvědomil, že skutečně hodnotný příspěvek k řešení těchto otázek může přinést (vedle důkladného historického rozboru logiky a jejího vztahu k filosofii) jedině konkrétní rozbor logických forem — pojmu, soudu atd. A tak ze všech zpráv, které máme o široké sovětské diskusi o logice, zmiňuje se pouze jediná o tom, že P. V. Tavanec alespoň nepřímou obhajoval vlastní stanovisko v této otázce. Je to zpráva N. V. Zavadské, podle níž soudruh Tavanec vystoupil na obranu práce N. I. Kondakova, jehož kniha »Základní zákony logiky« byla některými sovětskými soudruhy hodnocena jako nesprávný pokus o směšování logiky a dialektiky. V diskusi organizované Institutem filosofie při AV SSSR a redakcí čas. Voprosy filosofii vyslovil P. V. Tavanec souhlas s postupem Kondakovovým, vytknuv mu pouze to, že svou linii »provedl nedostatečně důsledně.² Ani tato poznámka N. V. Zavadské neříká nic bližšího o stanovisku, které s. Tavanec v diskusi zastával. Jeho spis o soudu a klasifikaci soudů však svědčí o tom, že jeho názor není nepodobný názoru Kondakovově, že i on přijímá pojetí směšující logiku s gnoseologií.

Dialektika, dialektická logika, gnoseologie, to nejsou tři vědy, nýbrž tři názvy pro tutéž vědu, zdůrazňující jednou její ontologickou, po druhé její metodologickou, po třetí její gnoseologickou stránku. Vědecký světový názor nemůže zároveň nebýt metodou a teorií poznání, vědecká metoda poznání nemůže nebýt aplikací vědeckého světového názoru, t. j. aplikací znalostí o nejobecnějších zákonech všeho bytí (včetně zákonů našeho poznání), vědecká teorie poznání nemůže nebýt zobecněním všeho toho, co poznáváme i všeho toho (všech způsobů, metod), jak poznáváme. Pokládáme-li proto logiku za součást gnoseologie, pokládáme ji ve sku-

tečnosti za součást filosofie a tím jí vlastně upíráme právo na samostatnou existenci, rozšiřující zároveň nepřípustně předmět filosofie o specifické vlastnosti správného myšlení. Takové směšování logiky s dialektikou vede jak ke zrušení logiky jakožto speciální vědy, tak ke zrušení dialektiky jakožto filosofické vědy.

V sovětské diskusi byly ostře kritikovány tyto likvidátorské tendence, propagované Marrovými žáky a jinými příbuznými směry v logice. P. V. Tavaněc se přímo k těmto směrům nehlásí. Vyhlývá se dokonce i termínu »dialektická logika«, nemluví nikde o tom, že logika je součástí gnoseologie, avšak jeho spis nepřímou směšování logiky s dialektikou propaguje a — což je jen důsledkem tohoto směšování — propaguje nepřímo i likvidaci logiky jakožto speciální vědy se specifickým předmětem.

V předmluvě Tavaněcovy knihy najdeme věty, které se zdají být v úplném souladu s myšlenkou, již jsem označil za jediné správné východisko pro práci logikovu, t. j. s pojetím vztahu logiky a dialektiky jakožto vztahu speciální vědy k vědecké filosofii a metodě. Autor zde polemizuje s těmi, kdož odtrhují logiku od teorie poznání (J. St. Mill, S. Povarnin) a v této polemice zcela správně zdůrazňuje, že »logika nezávislá na teorii poznání není a nemůže být« (str. 3). O několik řádků níže P. V. Tavaněc ještě dodává: »...Každý, kdo zkoumá formy myšlení, musí se řídit tou či jinou teorií poznání« (tamtéž). Jedinou vědeckou teorií poznání je marxistická dialektika, marxistická gnoseologie, a tou se také on, autor, bude řídit při výkladu soudu a jeho druhů.

S tím vším je nutno souhlasit. Avšak P. V. Tavaněc uvádí v téže předmluvě také to, že »logika se nemůže vyhýbat odpovědím na takové gnoseologické otázky jako na př.: Co je soud? Má soud objektivní význam? Co je pravdivost a nepravdivost soudu? V čem záleží kritérium pravdivosti soudu? atd.« (tamtéž). I toto by bylo pravda, kdyby měl autor opět na mysli jen skutečnost, že k logickým otázkám je nutno přistupovat z hlediska marxistické gnoseologie — případně také skutečnost, že gnoseologie poskytuje logice některé hotové poznatky, bez nichž se při zkoumání správného myšlení nemůžeme obejít. Všechny vědy si takto vypomáhají; tato výpomoc vyplývá z povahy vědeckého zkoumání, ze vzájemného vztahu všech věd bez zřetele k tomu, zda jde o vědy speciální nebo filosofii. (Je to důsledek dělní práce, na jejímž základě jednotlivé vědy zkoumají tentiž objektivní svět s jeho různých stránek. Také psychologie, gramatika, matematika, historie a jiné vědy poskytují logikovi »pomoc«, což ovšem vůbec neznamená, že přistupujeme k logickým problémům z hlediska psychologie, gramatiky atd.). Je tedy možno mluvit o dvojitě vztahu logiky k dialektice: o vztahu dvou věd, z nichž každá má zvláštní charakter (věda filosofická a věda speciální) a o vztahu dvou věd, z nichž každá má svůj zvláštní předmět zkoumání (obecné zákony bytí a specifické zákonů správného myšlení). A jde tedy také o dvojitě »pomoc«, již poskytuje logice dialektika (gnoseologie): dialektika dává logice hledisko, metodu pro zpracování vlastní speciální problematiky a dává jí také jednotlivé poznatky, získané zobecněním veškerého poznání. Je samozřejmé, že i tyto jednotlivé gnoseologické poznatky představují východisko pro řešení jednotlivých logických otázek, nikoli součást nebo dokonce nějaké dovršení logiky.

P. V. Tavaněc chápe vztah mezi gnoseologií a logikou jinak. Podle něho je gnoseologie něčím víc nežli dodavatelkou určitých gnoseologických řešení a metodou k řešení problémů logických. Podle něho jsou gnoseologické problémy zároveň problémy logické — a logické problémy zároveň problémy gnoseologické. Podle něho je otázka »Co je soud?« otázka gnoseologická -- a gnoseologická otázka »Co je pravdivost soudu?« je jednou z těch otázek, jimž se logika nesmí vyhýbat. Toto směšování předmětu logiky s předmětem gnoseologie je v rozporu s hlediskem, které před tím autor přijal. Na šesti pro jeho práci se nedá jeho mylné stanovisko důsledně uplatnit; přiči se mu jak povaha gnoseologie, tak povaha logiky. Výsledek jeho snah není proto nějaká nová »dialekticko-logická« theorie soudu, nýbrž směs poznatků logických a gnoseologických. Pokud autor řeší logické problémy opravdu s hlediska marxistické gnoseologie, potud je jeho výklad vědecké teorie poznání právě jen výkladem vědecké teorie poznání; dalo by se snad namítat, že věnuje tomuto tematiku zbytečně mnoho místa na úkor výkladu logických otázek, avšak to je to nejmenší zlo, které vyplývá z jeho směšování logiky a dialektiky. Větší nedostatek záleží v tom, že autor často marxistický výklad zaměňuje výkladem marxistického hlediska, že zaměňuje marxistické pojetí logiky pojetím

logiky jakožto součásti marxismu. Touto záměnou lze pak vysvětlit nejen fakt, že některé podružné problémy jsou nedořešeny, nýbrž i tu skutečnost, že není zcela spluěn ani úkol, který si autor klade jako úkol hlavní.

Hlavní svůj úkol vidí P. V. Tavaněc v kritice tradiční klasifikace soudů a v pokusu o vybudování klasifikace nové, vědecké. Tento cíl je jasně formulován již v jeho pojednání »O druzích soudů: «V zahraniční i ruské předrevoluční logice byla nejpobulárnější t. zv. tradiční (přesněji řečeno wolfovsko-kantovská) klasifikace soudů. Širokého uznání se dostalo této klasifikaci i u sovětských logiků. Přihlížeje k těmto okolnostem vyložím svůj názor na druhy soudů v procesu kritiky tradiční klasifikace soudů.«³ — Již nyní je možno upozornit na to, že P. V. Tavaněc se pokouší spíš o správný výklad tradiční klasifikace nežli o klasifikaci novou. To není nedostatek jeho práce. Jde však o to, jak soud a klasifikaci soudů vykládá. Všimněme si proto blíže jeho názorů, které jsou nejen potvrzením námitek, obsažených v předchozích poznámkách, nýbrž — jak již bylo uvedeno — i dokladem toho, že autor obohacuje teorii soudů jen tani, kde se svého mylného pojetí zřiká.

»Logika zkoumá formy myšlení, abstrahující od konkrétního obsahu zahrnutého v těchto formách. Logiku zajímá nikoli konkrétní obsah daného pojmu, soudu, úsudku, nýbrž to obecné, co přísluší jakémukoli pojmu, soudu nebo úsudku určitého druhu, dále to obecné, co přísluší jakémukoli druhu pojmů, soudů nebo úsudků a konečně to obecné, co přísluší jakékoli formě myšlení vůbec« (str. 5). Abstrakci od konkrétního obsahu — říká P. V. Tavaněc — dojdeme ke třem obecným rysům charakterisujícími každý soud: 1. Každý soud je buď tvrzení nebo popírání něčeho o něčem, 2. každý soud je buď pravdivý nebo nepravdivý soud, 3. každý soud je nerozlučně spjat se svým slovním vyjádřením, s větou. Všechny tři znaky jsou sice charakteristické znaky všech soudů, avšak k vymezení podstaty soudů — domnívá se P. V. Tavaněc — nestačí. Nedostatečné pochopení povahy soudu vidí již v rozšířené definici soudu jakožto tvrzení nebo popírání něčeho o něčem.

Nedostatečnost této definice se zdá autorovi potvrzena tím, že »ji přijímají nejen materialisté, nýbrž i idealisté« (str. 6). Definujeme-li totiž s Aristotelem soud jako tvrzení nebo popírání něčeho o něčem, neríkáme prý tím nic ani o povaze toho, o čem něco tvrdíme nebo popíráme, ani o povaze toho, co tvrdíme a co popíráme. Tak na př. domněnka, že soud je pouhé spojení slov nebo představ, není — třebaže je to domněnka nesprávná, idealistická — v rozporu s názorem, že soud je tvrzení nebo popírání. Správný, materialistický výklad musí jen proto Aristotelovu definici doplnit: »správný výklad soudu může být dán jen tehdy, když se díváme na soud jako na odraz skutečnosti, existující mimo soud a nezávisle na něm« (str. 12). To, o čem něco tvrdíme nebo popíráme, je vždy objektivně existující jev, byť i jev ideální; to, co tvrdíme nebo popíráme, »jsou námi poznané stránky, rysy, vlastnosti, stavy, vztahy atd. materiálních nebo ideálních jevů« (str. 174). Ideální jevy chápe ovšem autor jako odraz materiálního světa.

Je pravda, že mnozí idealisté užívají téže definice soudu jako materialisté, avšak to není argument proti této definici. Což musíme proto, že idealisté uznávají Pythagorovu větu, nahradit tuto poučku jinou poučkou nebo ji doplňovat tvrzením, že poměr čtverců nad odvěsnami k čtvercům nad přeponou je odrazem skutečných a ne pouze vymyšlených vztahů? Na druhé straně je ovšem také pravda, že je třeba bojovat proti idealistickému výkladu logických forem, že je třeba bojovat za materialistické pojetí soudu. Tento boj nelze však omezovat ani na pouhé konstatování faktu, že idealisté vycházejí z idealistického hlediska, ani na pouhé zdůraznění správného marxistického hlediska. Je nutno vycházet ze správného hlediska. Je nutno vycházet z něho i při definování pojmů, ale to neznamená, že toto hledisko má být do definice přímo zahrnuto.

Že je soud odrazem objektivní reality, o tom nelze pochybovat. Nelze pochybovat ani o tom, že tento poznatek je východiskem pro vědecký výklad všech forem myšlení — nejen soudu. Tím je však také řečeno, že to, co platí o všech formách myšlení, nemůže být specifickým rysem soudu. Tento rys není ostatně ani specifickou vlastností myšlení; náleží stejně tak pojmům, jako počítkům, vjemům a představám. Doplňovat proto Aristotelovu definici soudu marxistickou definicí vědomí vůbec by bylo totéž jako doplňovat nebo nahrazovat jednotlivé výměry v ostatních vědách dialektickými kategoriemi a všechno na světě vysvětlovat »for-

mou pohybu hmoty« nebo »bojem protikladů« a pod. Takový výklad není výklad s hlediska dialektického materialismu; to je nahrazování vědeckého výkladu obecnými marxistickými poučkami, a pokud tímto způsobem »definujeme« soud, je to právě jen definice gnoseologického hlediska, nikoli definice soudu s hlediska gnoseologie.

Definice soudu vzdáleným nadřazeným rodem (odraz reality) je nejen příliš široká definice, nýbrž je to zároveň spojení několika definic, resp. spojení definice s výkladem pojmů, z nichž se definiens skládá. Jedno souvisí s druhým. Definujeme-li soud jako formu myšlení, jež odráží objektivní realitu, definujeme tím jak materialistické hledisko, s něhož je nutno k výkladu soudu přistupovat, tak pojem »formy myšlení«, jímž jsme předtím definovali soud. »Odráž reality« není specifická diference, není to vlastnost, jíž se liší soud od jiných forem myšlení, nýbrž je to definice myšlení. Tento způsob definování, vycházející ze snahy vyloučit materialisticky pojmy definiensu, se nutně rozbíjí právě o princip, na němž je založen. »Úplná definice« soudu není nikdy úplná. Po definici myšlení jakožto zobecnujícího a zprostředkovaného odrazu podstatných vlastností a vztahů objektivní reality by bylo třeba definovat správné myšlení, poté formy myšlení, vědu, objektivní realitu atd. Je jasné, že toto již není definice soudu, nýbrž řetěz definic nebo ještě lépe, výklad soudu a logické problematiky vůbec. Tím nechci říci, že tomuto výkladu se máme vyhýbat. Rozhodně však tento výklad nepatří do definice soudu, a to ani v té formě, která se spokojuje vedle definice soudu »jen« ještě s definicí myšlení.

Tím rovněž nechci říci, že Aristotelova definice soudu je bez chyb. Největší její nedostatek záleží v tom, že ve skutečnosti není vůbec definicí, nýbrž dělením soudů. Každý soud je buď tvrzení nebo popírání, tertium non datur — to je smysl Aristotelova výroku. Tato charakteristika soudu (určení kvality soudu) je ovšem nedostačující, i když sám Aristoteles (a nejen Aristoteles) nikdy nepochyboval o pravdivosti toho, čím P. V. Tavanec jeho »definici« doplňuje. Nedostatečnost této definice nezáleží v održení definované formy od jejího obsahu, nýbrž v gramatické omezenosti znaku, který je zvolen za princip dělení. Proto právě je tato »definice« doplňována na základě dalšího znaku (pravdivost soudu) — proto také je nahrazována výkladem soudu z jeho struktury. A toto nové dělení a tento výklad struktury soudů stačí již plně k tomu, aby byl soud jasně odlišen od jiných forem myšlení. A nejen to. Aristotelův výměr soudu jako pravdivé nebo nepravdivé vypovědi nám může sloužit i za východisko důkazu, že soud je předmětem logiky jen jako skutečný nebo možný závěr nebo premisa úsudku, a že tedy jen v tomto smyslu by měla být doplňována tradiční definice soudu.

Názor, který se nyní pokusím objasnit, se netýká pouze teorie soudu, nýbrž povahy logiky vůbec. Domnívám se totiž, že zmatek, který dosud panuje ve vědě o správném myšlení, je z velké míry zaviněn různým výkladem pojmu »forma«. »Formy myšlení« chápeme jednou jako druh, typ myšlení (analogicky s »různými formami pohybu hmoty« nebo s »různými formami poznání«), jindy jako projev myšlení (projev obsahu — analogicky s formou a obsahem uměleckého díla), jindy konečně jako obecné vlastnosti veškerého myšlení — jako to, co je společné všem myšlenkám (soudům) bez ohledu na jejich obsah. Tento třetí způsob výkladu je nejrozšířenější; »forma« v tomto pojetí zpravidla spadá v jedno s pojmem »logické zákony«, a to dokonce i u těch, kdož definují logiku jako vědu »o formách a o zákonech správného myšlení« a kdož rozdíl mezi »formou« a »zákony« vytyčují jakožto rozdíl mezi vlastnostmi, které přísluší jen některým našim myšlenkám a těmi, jež jsou společné veškerému myšlení, všem formám (t. j. druhům, typům) myšlení.

Myslím, že bychom měli užívat výrazu »forma« jen tehdy, když máme na mysli pojem »formy« jakožto dialekticko-materialistické kategorie a že bychom proto tam, kde máme na zřeteli druhy, způsoby, typy poznání a myšlení⁴ měli užívat vhodnějšího výrazu »druh« atd., a že ze stejných důvodů by měl být výraz »zákon« užíván zase tam, kde »formou« myslíme zákonitosti objektivního světa nebo jejich odraz v našem vědomí. Skutečnou »formou myšlení« není potom nic jiného nežli formovaný obsah myšlení — forma, která je »tak či onak v závislosti i na podstatě. Je to podstata, která je formována; »forma je podstatná.«⁵ A zdůrazňuje-li Lenin vedle toho, že »podstatný jev« a že tedy »zákon a podstata jsou pojmy stejného druhu (stejného řádu) či přesněji stejného stupně, vyjadřující pro-

hloubení lidského poznání jevů, světa etc.,⁶ pak lze i »formu« a »jev« (různé stránky, projevy podstaty, zákona, obsahu) chápat jako kategorie téhož řádu, téhož stupně — ovšem opět v nerozlučné jednotě s podstatou, s obsahem.

Jestliže je však forma neoddělitelná od svého obsahu, jaký smysl má tvrzení, že logika zkoumá formy v jejich abstrakci od obsahu? Neznamená tento názor popření logiky jakožto vědy? Není t. zv. »formálnost« logiky synonymem pro její nevědeckost? Není konec konců oprávněná domněnka, že jedinou vědou o správném myšlení je věda, která zkoumá proces poznání v jednotě s odráženou realitou, t. j. dialektická logika, marxistická gnoseologie?

Chápeme-li »formálnost« logiky v kantovském smyslu, jako by předmětem této vědy byly formy odtržené od obsahu myšlení, pak ovšem mají pravdu ti, kdož vytýkají logice metafyzičnost, idealismus, subjektivismus. Logika však není vědou o takových »formách«. Theorie pojmu, soudu, úsudku není teorií formy odtržené od obsahu, nýbrž teorií zobecnující vlastnosti všech konkrétních pojmů, soudů a úsudků. To, co nazýváme »abstrakcí od obsahu myšlení«, není ve skutečnosti abstrakcí od obsahu, nýbrž zobecněním obsahu myšlení. O abstrakci lze mluvit jen v tom smyslu, že logika se zajímá o určitý druh forem, že abstrahuje od těch forem, jež nejsou její specifickým předmětem. A specifickým předmětem, specifickou »formou myšlení«, kterou logika zkoumá, je právě jen »správné myšlení«.

Myšlení (nikoli »správné myšlení«) vymezujeme jednak jeho vztahem k realitě, jednak jeho vztahem k praxi a živému názoru; myšlením jakožto momentem poznávacího procesu (v jeho souvislosti s objektivní realitou i ostatními momenty poznání) se zabývá gnoseologie. Kdyby »správné myšlení« bylo určitým druhem myšlení vůbec, pak bychom ovšem museli uznat, že je logika součástí gnoseologie; předmět logiky (»správné myšlení) by byl podřazen předmětu gnoseologie (poznání) prostřednictvím nauky, která by měla za předmět »myšlení vůbec«. »Správné myšlení« však není nějakým zvláštním druhem »myšlení vůbec«. Rozumíme-li pod pojmem »myšlení« zobecněně, zprostředkovaně poznání reality, pak všechny naše myšlenky, poznatky, vědecké zákony jsou pravdivými nebo nepravdivými soudy, avšak marně bychom hledali vedle pravdivého a nepravdivého odrazu reality ještě správné či nesprávné poznatky nebo myšlenky. Správnost není vlastnost myšlenky odrážející objektivní skutečnost — není vlastností souzení, které je formou pravdivého nebo nepravdivého odrazu reality, nýbrž vlastností úsudku, formou správného či nesprávného vyvozování soudů z jiných soudů.

V praxi oba pojmy zaměňujeme; mluvíme často o správném myšlení tam, kde máme na mysli pravdivý poznatek, soud, a naopak. Pro pochopení povahy logiky je však toto rozlišení nanejvýš důležité. Logika zkoumá jen správné myšlení, a správné myšlení je totéž jako správné usuzování, úsudek. Jedině úsudek je buď správný nebo nesprávný, anebo ještě přesněji: jedině v úsudku se projevuje správnost našeho myšlení. V čem záleží na př. správnost nebo nesprávnost pojmů »rusalka« a »člověk«? V čem záleží správnost nebo nesprávnost soudů » $5 \times 5 = 25$ « a » $5 \times 5 = 20$ «? Prýni z těchto soudů je pravdivý, druhý nepravdivý, avšak o nějaké správnosti či nesprávnosti nelze hovořit. To platí o všech pojmech a platí to o všech soudech — i o těch, z nichž se skládá úsudek; jak premisy, tak závěry jsou vždy buď pravdivé nebo nepravdivé, avšak nikdy nejsou samy o sobě správné nebo nesprávné.

Rozšířený názor, že správnost nebo nesprávnost jsou zvláštní kvality jednotlivých odrazů objektivní reality, je dědictvím scholastiky, která nebyla s to nazírat myšlení jinak nežli jako izolované pojmy a soudy. Teorii o dvoji pravdě, materiální a formální, oživuje proto každý, kdo správné myšlení chápe jako správnost pojmů nebo soudů, místo aby je hledal v procesu myšlení — ve způsobu, jak pravdivé soudy z jiných pravdivých soudů vyvozujeme. Přistoupíme-li správně k »správnému myšlení«, a zkoumáme-li důsledně i pojem a soud v procesu správného usuzování, pak zjistíme snadno, že pravdivost a správnost přísluší různým »formám« myšlení, a že je přímo absurdní domněnka, že jednotlivé formy myšlení mohou nebo dokonce musí být zároveň správné a pravdivé.

Tak jako může být správný pouze úsudek (a to ve smyslu usuzování, vyvozování soudů z jiných soudů), tak opět jen soud může být buď pravdivý nebo nepravdivý. Kromě soudu není žádná jiná forma myšlení pravdivá nebo nepravdivá. Ze není pojem sám o sobě správný nebo nesprávný, je očividné. Stejně samozřejmý by měl být i fakt, že pojem není sám o sobě ani pravdivý, ani nepravdivý, že na př. pojem

»rusalka« je stejně tak »mimo« pravdu a nepravdu jako pojem »člověk«. Domníváme-li se, že tomu tak není, pak pravděpodobně zaměňujeme pojem určením obsahu pojmu, t. j. soudem o obsahu pojmu, o němž samozřejmě platí, že je buď pravdivý nebo nepravdivý. Jindy opět máme na mysli existenciální soud, nikoli pojem. Tak domněnka, že pojem »rusalka« je nepravdivý a že pojem »člověk« je pojem pravdivý, zaměňuje zřejmě pojem »rusalka« se soudem »Rusalka jest«, a pojem »člověk« se soudem »Člověk jest«. V pojmech samých se netvrdí existence nebo neexistence objektivní reality a jejich vlastností; »pravdivost« pojmu je jediné v soudech, které jsou v pojmech zhuštěny a které také musí být jako soudy myšleny a formulovány, t. j. z pojmů vyvozeny a teprve jako soudy s hlediska pravdivosti i nepravdivosti hodnoceny. Tím není popřen fakt, že pojmy jsou odrazem objektivní reality. Pojmy jsou však také odrazem tohoto odrazu, odrazem našich představ, ba i našich pojmů. Proto také soud »Rusalky jsou pohádkové bytosti« je soud pravdivý, neboť je to výpověď o našich představách o světě, nikoli o objektivním světě samém. Pravdivost tohoto soudu bychom však nesnadno dokazovali, kdybychom jeho subjekt chápali jako nepravdivý a jeho predikát jako pravdivý pojem. A jediné sofista (nikoli dialektik) by mohl »vysvětlit« skutečnost, že soud »Člověk je rostlina« je soudem nepravdivým, třebaže se »skládá« z »pravdivých termínů«. Odvoláváním se na vztahy mezi pojmy nevyvrátíme skutečnost, že pojem není ani pravdivý, ani nepravdivý — naopak, tím se jen znova potvrzuje názor, že pravda je toliko v soudech, jež objektivní vztahy odrážejí.

Není-li pojem ani správný ani pravdivý, je-li soud vždy buď pravdivý nebo nepravdivý (aniž by byl správný nebo nesprávný), pak úsudek (usužování) je vždy buď správný nebo nesprávný, aniž by byl pravdivý nebo nepravdivý. Myslí-li správně, vyvodím-li ze soudu »Včera byl pátek« závěr, že »zítra bude neděle«, i když včera nebyl pátek, nýbrž čtvrtek. Oba soudy jsou nepravdivé, ale logický způsob, jímž jsou spjaty, je správný. O pravdivosti nebo nepravdivosti tohoto spojení nemůže být řeči. To ovšem neznamená, že správné nebo nesprávné myšlení nemá význam pro pravdivé poznání světa. Není snad třeba dokládat příklady, že nesprávným úsudkem lze dojít z pravdivých premis k nepravdivým závěrům (a naopak) a že správný úsudek nás vždy přivede k pravdě, vyšli-li jsme z pravdy, stejně tak jako nás přivede k absurdním, nepravdivým závěrům, vyšli-li jsme z nepravdivých premis. Znalost zákonů správného myšlení je nepostradatelným nástrojem pro nalézání nových pravd i pro odhalování omylů a lží. Souvislost správnosti myšlení s pravdivostí poznání (správné myšlení jako nástroj pravdivého poznání) nelze však chápat v tom smyslu, že obě vlastnosti jsou vlastnosti týchž forem myšlení nebo že lze jednu z nich redukovat na druhou.

To, co bylo zatím řečeno o správném úsudku a pravdivém soudu, můžeme znázornit tímto způsobem.

	Pravdivost	Správnost
Pojem	0	0
Soud	/	0
Úsudek	0	/

Závěry, vyplývající z rozlišení správnosti a pravdivosti, lze pak shrnout a do-
plnit takto:

1. Pravdivost a správnost nejsou dvě stránky týchž forem myšlení. Je proto nesprávné stavět proti sobě nebo vedle sebe dvě kvality, které jsou vlastní dvěma různým formám: soudu jakožto pravdivé či nepravdivé výpovědi o objektivní realitě, a úsudku (důkazu) jakožto procesu, jímž se z jednoho nebo více soudů vyvozují soudy nové. Soud je forma, jejímž obsahem je objektivní na našem vědomí nezávisle existující skutečnost; úsudek je forma, jejímž obsahem je specifický odraz reality, soud. Soud je pravdivý, když se shoduje s realitou; úsudek je správný, když se shoduje se zákony správného myšlení, když správně »spojuje« soudy, jejichž pravdivost se předpokládá.

2. Předmětem logiky je správné myšlení, t. j. způsob, resp. způsoby vyvozování soudů z jiných soudů, t. j. úsudek. Předmětem logiky není pravda (pravda vůbec), leč ovšem v tom smyslu, že logika stejně jako jiné vědy usiluje o pravdivé poznání svého předmětu — zákonů správného myšlení. Předmětem logiky není ani pravdivost jednotlivých soudů. Pravdivost jednotlivých soudů nemůže logik zkoumat nebo ověřovat, nechce-li si osvojuvat právo na znalost všeho toho, co poskytlují jednotlivé vědy a co pouze společenská praxe může ověřit — nechce-li vedle předmětu svého zkoumání zahrnout do logiky i předmět jiných věd včetně gnoseologie. Na druhé straně by bylo omylem domnívat se, že logika — není-li jejím předmětem pravdivost jednotlivých soudů — musí zkoumat nějaké »čisté« formy myšlení. Obsahem jejich »forem« je zobecnění všech způsobů, jimiž byly pravdivé závěry vyvozovány z pravdivých premis. Ani t. zv. logické principy myšlení — a především ony — nejsou nic jiného nežli zákony správného usuzování a důkazu, t. j. zobecnění podstatných znaků společných jakémukoli správnému úsudku a důkazu.⁷ Správné myšlení je ovšem odrazem objektivních vztahů mezi věcmi, avšak ani znalost objektivních vztahů mezi věcmi, ani znalost toho, jak se tyto vztahy odrážejí v zákonech správného myšlení, není ještě zárukou, že známe věc, o níž se v soudu něco tvrdí nebo popírá. Logik ví, že z pravdivosti obecně kladného soudu vyplývá pravdivost částečně kladného soudu, ale nemusí přitom vědět, zdali soud obecně kladný je pravdivý. Správné myšlení (úsudek) a pravdivé souzení (soud) vyznačují se tedy dvojným vztahem k realitě. Soud má v objektivní skutečnosti svůj předmět; kritérium pravdivosti a nepravdivosti odrazu této skutečnosti je praxe. Úsudek má v objektivní skutečnosti (v objektivních vztazích, zákonech) kritérium své správnosti; předmětem úsudku však nejsou tyto objektivní vztahy, nýbrž vztahy mezi soudy.

3. Protože úsudek je usuzování ze soudů na soudy jiné, nemůže se logika obejít bez logické teorie soudu. Soud však zajímá logiku jen jako východisko a závěr úsudku. Předmětem logiky není tedy »isolovaný soud... nýbrž« — jak říká P. V. Tavanec — »soud v procesu úsudku a důkazu« (str. 42). (Srv. také rozdíl mezi *apofansis*, *iudicium* a *protasis*, *propositio*.) Pojem pak je předmětem logiky potud, pokud je termínem soudu, pokud je prostřednictvím soudu začleněn do procesu úsudku a důkazu. Nikoli tedy pojem vůbec, nikoli soud vůbec, nýbrž pojem jako termín soudu a soud jako *protasis*, *propositio*, to jsou ony formy myšlení, jež zkoumá logika vedle úsudku, a jež jsou pro pochopení úsudku nezbytně nutny a z úsudku snadno vysvětlitelné.

Tato úvaha o správnosti myšlení a pravdivosti myšlenek (soudů) se může zdát při nejmenším tak (ne-li více) problematická jako dosavadní domněnky o předmětu logiky, jež se ve většině případů opírají o zakořeněné, tradičně uznávané dělení t. zv. formální logiky na učení o pojmu, soudu a úsudku. Důraz, který kladu na specifický charakter úsudku (na rozdíl od pojmu a soudu) připomíná nadto tvrzení buržoásních logiků, kteří od dob Millových pojem z logiky téměř vypudili a kteří učení o soudu rovněž podřazují teorii úsudku. Myslím však, že bychom neměli srovnávat názory jen podle jejich vnější podobnosti; nejsme-li s to rozhodnout, které z různých řešení je pravdivé, pak by měla být měřítkem pro posouzení myšlenek otázka, na níž tou či onou myšlenkou odpovídáme, a východisko, z něhož při kladení problému i při jeho řešení vycházíme. Odlíšení soudu jakožto odrazu objektivní reality od způsobu vyvozování soudů z jiných soudů a odlíšení soudu jakožto odrazu od soudu jakožto momentu úsudku nemá nic společného s idealistickými teoriemi. Tam jde o popření pravdy a o redukci reality na pouhé počítky a slova, zde jde o to, aby soud byl zkoumán v procesu úsudku, ve vztahu k úsudku. Jde o to — a tento cíl v první řadě předchozí úvaha sledovala — zda je možno vymezit povahu soudu s hlediska úsudku, zda je možno logicky doplnit nebo opravit Aristotelovu definici.

Mám za to, že to možné je, a to nikoli tím, že nahradíme Aristotelův výměr gnoseologickým výměrem myšlení vůbec, nýbrž tím, že k »tvrzení a popírání« připojíme ještě další podstatný znak: odvoditelnost tvrzení a popírání z jiných tvrzení a popírání. To, že každý soud může být buď premisou nebo závěrem nějakého úsudku, to, že může být z něho vyvozen nový soud anebo že může být sám vyvozen z jiných soudů — to je s hlediska logiky jeho nejdůležitější znak. Jsou sice soudy, které mohou být jen premisami (na př. soudy o našich vlastních počítkách), avšak neexistují soudy, které by byly jen závěrem úsudku; i když ne

každá premisa je zároveň závěrem nějakého úsudku, každý závěr — vyplývá to ze samé povahy poznání — může být premisou pro nový úsudek. V žádném případě neexistuje soud, který by nebyl buď skutečnou nebo potenciální složkou úsudku. Z toho důvodu — jediné z toho důvodu — se zabývá logika soudem, proto zkoumá jeho strukturu, hledajíc v obecných vlastnostech soudu i v jednotlivých jeho typech a rozdílech vysvětlení povahy, struktury a správnosti úsudku.

P. V. Tavaněc postuluje zkoumání soudu v procesu úsudku a důkazu, ale sám tento požadavek neplní. Vytrhuje soud ze souvislosti s úsudkem. Zdůrazňuje to, čím se soud od úsudku liší, t. j. pravdivost soudu, a tuto vlastnost přisuzuje logickým formám vůbec, tedy i úsudku, vykládaje tak správné myšlení s hlediska pravdivosti soudu, místo aby s hlediska úsudku, správného myšlení vykládal strukturu a význam soudu. Jeho gnoseologické, k pravdivosti poznání a nikoli k správnosti myšlení zaměřené stanovisko je patrné nejen z toho, že v souvislosti s výkladem soudu věnuje největší pozornost otázce pravdy a kritéria pravdy (P. V. Tavaněc se domnívá, že je »nesprávné, protivědecké... tvrzení, jako by se otázkou pravdivosti soudů měla zabývat nikoli logika, nýbrž jakási jiná věda [na př. psycholog]«, str. 17), nýbrž i z kritiky názoru, který uznává soud za složení pojmů. Tento výklad zavrhuje autor proto, protože se mu zdá být v rozporu s pojetím soudu jakožto pravdivého nebo nepravdivého odrazu objektivní reality. Později — v kapitole o struktuře soudu — se sice k tomu výkladu chtě nechtě uchýlí, avšak i tam (stejně jako v první části spisu, v níž se zabývá obecnou charakteristikou soudu), kritizuje tuto domněnku jako obdobu pojetí, podle něhož je soud spojením slov nebo představ.

Výklad soudu ze vztahů mezi slovy je zajisté nesprávný. Je sice pravda, jak uvádí P. V. Tavaněc, že tento názor hrál kdysi pokrokový úlohu v boji s feudálním realismem, avšak, nehledě k tomu, že jej nelze zaměňovat s odtrháváním myšlení od bytí, tak typickým pro současné neonominalisty (Russella, Carnapa, Whiteheada, Morrise, Ayera, a j.), základ, o němž se tento názor opírá (i na to poukazuje P. V. Tavaněc), je zcela falešný. Tímto základem je ztotožnění jazyka s myšlením. Odmítá-li P. V. Tavaněc tuto teorii, odmítá ji tedy nikoli proto, že ji přijímají idealisté, nýbrž proto, že ji nemůže přijmout dialektický materialista.

Škoda, že takto nepostupuje autor při výkladu hypothesis, která vykládá soud jako spojení pojmů. Toto pojetí je zamítáno bez dostatečného důvodu; soudruh Tavaněc se spokojuje s kritikou Kanta, novokantovců a jiných idealistů, a nestará se příliš o to, zda je možno nepravdivý, idealistický výklad této teorie nahradit výkladem vědeckým. »Jestliže nominalisté ztotožňovali soud s větou« — čteme v jeho knize — »pak Kant a novokantovci soud od věty odtrhují« (str. 11). To je pravda. Pravda je i to, že Kantovo pojetí soudu je ryze subjektivistické; to, o čem se v soudu něco tvrdí nebo popírá, nejsou skutečné předměty, nýbrž naše představy. A je možno dodat, že nejen Kant a novokantovci, nýbrž všichni subjektivní idealisté odtrhují myšlení od reality, ať už je zároveň odtrhují od jazyka, nebo je s jazykem ztotožňují. S jejich hlediska je soud — uznávají-li ho za spojení pojmů — složen z něčeho, čemu ve skutečnosti nic neodpovídá, nebo čemu odpovídá neznámá, lidským poznáním nepostizitelná realita. O nesmyslnosti tohoto názoru žádný materialista nepochybuje. Odmítáme-li však toto pojetí, není třeba a ani není možno zamítat zároveň s ním fakt, že atributivní soud má subjekt a predikát, a že podle znaků a vztahů obou těchto termínů můžeme určovat povahu soudu, jenž se z těchto pojmů »skládá«. P. V. Tavaněc zavrhuje obé; zavrhuje kantovský a novokantovský agnosticismus, subjektivismus a apriorismus, a spolu s tím vším vyhání z logiky i pojetí, které idealistické není.

Autor samozřejmě nepopírá existenci subjektu a predikátu v soudu, on pouze nedoceňuje jejich skutečný význam. V tomto směru je příznačná jeho kritika M. S. Strogoviče. Největší omyl, kterého se podle P. V. Tavaněc autor kritisované Logiky dopouští, záleží v tom, že zaměňuje pojmy »subjekt« a »predikát« za pojmy »předmět soudu« a »znak předmětu«. »Pojem ‚subjekt soudu‘ je nutno zřetelně odlišit od pojmu ‚předmět soudu‘. Předmět soudu je to, o čem něco v soudu tvrdíme nebo popíráme. Subjekt soudu je pojem o předmětu soudu, t. j. pojem o tom, ve vztahu k čemu něco tvrdíme nebo popíráme« (str. 35—36). Analogicky a stejně pravdivě je vloženo rozdílné mezi predikátem a znakem předmětu, a mezi sponou v soudu a objektivními vztahy v realitě. Záměna pojmu se skutečným předmětem našeho souzení, záměna vztahů mezi pojmy se skutečnými vztahy mezi věcmi, to

je právě to, oč se podle P. V. Tavaňce opírá pojetí vykládající soud jako spojení pojmů. »Rozsahová logika« (a kritika Strogovičových názorů souvisí s Tavaňcovou kritikou rozsahové logiky) je zkrátka v rozporu s pravdivým pojetím soudu; názor, že soud je vřazování rozsahu subjektu do rozsahu predikátu se zdá P. V. Tavaňcovi neslučitelný s názorem, že soud je výpověď o přináležitosti nebo nepřináležitosti nějaké vlastnosti nějakému předmětu. Není to subjekt (pojem), o němž něco tvrdíme nebo popíráme, nýbrž skutečný předmět; nikoli pojmy, nýbrž skutečné jvy jsou předmětem našeho souzení.

Nehledě k tomu, že M. S. Strogovič jistě ví, že to není pojem »chinin«, nýbrž skutečný chinin, jemuž v soudu »Chinin je hořký« přičítáme hořkost, že to není pojem »vlak«, nýbrž skutečný vlak, o němž v soudu »Vlak ujíždí« vypovídáme, že ujíždí, Tavaňcova kritika konec konců oprávněně zaměřená na ne dost jasné formulace Strogovičovy, prozrazuje zároveň to, že autorovi spisu »Soud a jeho druhy« záleží víc na předmětu soudu nežli na jeho logické struktuře. Jeho kritika »rozsahové logiky« je nepřímým vyznáním víry v »logiku obsahovou«, třebaže i tuto ve své práci ostře odmítá. A tak výtika, která je adresovaná M. S. Strogovičovi, by mohla být obrácena a namířena proti P. V. Tavaňcovi; důsledek jeho nazírání by byl totiž ten, že se má logika zajímat o to, zda je chinin hořký, nebo zda vlak jede nebo nejede, místo aby zkoumala, jak se objektivní svět odráží v logice myšlení. Přijmeme-li toto hledisko, domníváme-li se, že »logika nemůže ignorovat problém vnější skutečnosti...« (str. 31) a vykládáme-li tuto myšlenku tak, jako by každý soud byl »odraz existence nebo neexistence předmětu soudu ve skutečnosti« (str. 35; P. V. Tavaňec výslovně podotýká, že nemá na mysli pouze existenciální soudy, nýbrž všechny soudy, neboť všechny obsahují poznání o existenci nebo neexistenci svých předmětů), vytýkáme-li »rozsahové logice«, že chápe sponu jako určení vztahu mezi termíny soudu vzhledem k jejich rozsahu (srov. str. 43) a snažíme-li se o to, abychom důsledně nahrazovali vztahy mezi pojmy vztahem mezi předmětem soudu a jeho znaky — pak ovšem nemůžeme uznat soud za spojení pojmů. Pak bychom však také měli uznat, že logika, již klademe na místo »rozsahové logiky«, je »vědou«, která zkoumá nikoli správné myšlení, nýbrž vlastnosti a vztahy objektivních jevů, že to je nová, nadvěda ne nepodobná předmarxistické filosofii s jejími nároky na řešení všech problémů vnější skutečnosti.

Je nutno znova zdůraznit, že nelze než souhlasit s P. V. Tavaňcem potud, pokud jsou jeho slova namířena proti odtrhování pojmů od reality. Avšak něco jiného je odtrhovat pojmy od reality, a něco jiného je pokládat pojmy (ve vztahu k soudu a úsudku) za pravý předmět logického zkoumání. Jedna otázka je, jaký je vztah pojmů a soudů k objektivní realitě, a druhá otázka je, zda je možno vykládat soud na základě vztahů mezi pojmy, mezi rozsahem (i obsahem) predikátu a subjektu. I na druhou otázku (a především na druhou otázku) musí logik odpovědět — kladně odpovědět, jestliže dal na první otázku odpověď materialistickou. Ani P. V. Tavaňec nepopírá ostatně to, že subjekt je svým rozsahem součástí rozsahu predikátu a že predikát je po stránce obsahové součástí subjektu. Je proto tím podivnější, že autor, který nadto dovedl správně odlišit předmět soudu od subjektu soudu, přezírá skutečný význam tohoto rozdílu pro logiku, totiž to, že tím zároveň vytyčil rozdíl mezi předmětem myšlení a předmětem logiky. Myslíme vždy o věcech, o objektivní realitě, avšak předmětem logiky není tato realita, nýbrž to, jak, v jakých formách o ní myslíme. Je pravda, že »ve skutečnosti akt souzení není zaměřen na pojmy... nýbrž na reálně existující předměty« (str. 43), ale je také pravda — a na ni P. V. Tavaňec zapomíná — že tyto předměty jsou právě onen »obsah«, od něhož podle jeho vlastních slov logika abstrahuje. Není to abstrakce od objektivní reality, nýbrž od jednotlivých jejích stránek; je to — jak již bylo řečeno — zobecněný obsah našeho poznání, jsou to obecné pro správné usuzování podstatné rysy našich pojmů a soudů, co nás v logice jedině zajímá. Proto je to také »obsah« a »rozsah« pojmu, nikoli konkrétní vlastnosti a konkrétní předměty, čím se zabýváme při studiu pojmů. Omyl »rozsahové logiky« není tedy v tom, že pokládá sponu za výraz vztahů mezi rozsahem obou pojmů, nýbrž v tom, že je v ní rozsah pojmů odtrhován od jejich obsahu. Omyl »obsahové logiky« nezáleží v tom, že se spona pokládá za výraz vztahů mezi obsahem obou termínů, nýbrž v též odtržení obsahu od rozsahu. A tak třebaže můžeme souhlasit s P. V. Tavaňcem v jedné věci (soud není tvrzení o pojmech, nýbrž o předmětech), není možno

zapomínat na jinou věc — že totiž každý soud o čemkoli je tvrzení v pojmech, a že právě otázka, jaké to jsou pojmy, jaká je struktura soudu, je nejdůležitější otázkou teorie soudu.

Výklad soudu jakožto spojení pojmů nesmí vycházet z metafysického pojetí »spojení«. Pojem není součástí soudu v tom smyslu, že je nějaké logické prius vzhledem k soudu; soud nevzniká »skládáním« pojmů. Vlastnosti subjektu a predikátu (vycházejí-li s P. V. Tavaněcem z atributivní teorie soudu) jsou zároveň vlastnosti soudu: tak na př. kvantita soudu je ve skutečnosti kvantita (rozsah) pojmu, t. j. subjektu. Pojem sám o sobě je prázdný; teprve v soudu se stává skutečným pojmem, termínem. Neexistuje tedy soud bez pojmů (soud je tvrzení nebo popírání v pojmech) a neexistuje ani pojem bez soudu (pojem je začátkem i výsledkem souzení, uskutečňuje se v soudu). Tento vztah mezi pojmem a soudem je obdobný se vztahem mezi soudem a úsudkem; tak jako poznáváme úsudek (správné myšlení) ze vztahů různých typů soudů, tak poznáváme soud ze vztahů různých typů pojmů. Jinak než analýsou soudů nedojdeme k pochopení úsudku, a k pochopení soudu nevede jiná cesta kromě analýzy jeho pojmů.

Ne přijmeme-li hledisko, jež spojuje rozbor soudu s analýsou jeho pojmové struktury, nezbyvá nám než se vrátit k pravdivé sice, avšak příliš obecné charakteristice soudu s hlediska gnoseologie. Dokladem toho jsou výsledky Tavaněcovy »obecné charakteristiky soudu«. Po celé řadě připomínek a doplňků k Aristotelově definici soudu vyslovuje autor nakonec závěry, jež nejsou ani doplnění, ani opravením této definice, nýbrž shrnutím základních gnoseologických pouček.

»Správný výklad soudu jakožto tvrzení nebo popírání něčeho o něčem nutně předpokládá: 1. uznání materiálních předmětů za předměty soudu, 2. uznání toho, že ideální předměty, vystupující jako předměty soudu, jsou odvozené jevy, které existují ve skutečnosti jen jako odraz materiálních předmětů. Kdo popírá existenci materiálních předmětů a odvozený charakter ideálních předmětů, ten zůstává na idealistických pozicích i tehdy, jestliže uznává předmětný charakter soudu« (str. 15).

Ano, správný výklad soudu toto vše »předpokládá«. Předpoklad však není výklad soudu, a tímto výkladem nejsou ani poznatky o pravdivosti soudu a jejím kritériu; ty jsou pouze dalším důkazem toho, že P. V. Tavaněc si všímá mnohem více gnoseologické nežli logické problematiky. Také zde je nutno podtrhnout, že jeho názory jsou pravdivé, že všechno to, co říká o shodě myšlení se skutečností a o praxi jako kritériu pravdy, je samozřejmé a nutné východisko pro vědecký výklad soudu. Avšak je to jen východisko.

První průlom do obecné, gnoseologické charakteristiky soudu je autorova úvaha o vztahu mezi soudem a větou. I tato analýza začíná úvodem, který patří spíše do teorie poznání a do jazykovědy nežli do logiky, avšak v tomto případě jde opravdu jen o objasnění stanoviska, s něhož autor vykládá logické otázky, nikoli o náhražku za tento výklad. Kritika marrovského pojetí, podle něhož může existovat myšlení nespjaté s jazykem, tvoří proto zcela organickou součást úvahy, v níž je jednota jazyka a myšlení stručně, avšak konkrétně demonstrována. Zajímavé je také to, že se autor přes všechny gnoseologické doplňky k Aristotelově definici soudu nyní této definice důsledně přidržuje a že právě na jejím základě — využívaje současně výsledků stalinské diskuse o jazykovědě — přistupuje k marxistickému výkladu jedné z nejspornějších otázek, otázky vztahu mezi soudem a větami tázacími a přacími.

»Věta je bezprostřední skutečnost soudu,« říká P. V. Tavaněc. Každý soud je vyjádřen větou, avšak — a touto známou thésí začíná svůj výklad vztahu mezi otázkou a soudem — ne každá věta vyjadřuje soud. Věta »může vyjadřovat nejen soud (t. j. myšlenku, v níž se něco o něčem tvrdí nebo popírá), nýbrž kromě toho i přání a otázku« (str. 24). Jsou ovšem — upozorňuje autor — otázky, které lze za soudy pokládat, ale to jen proto, že ve skutečnosti nejsou otázkami. Tázeme-li se na př.: »Kdo z nás ještě nepohleděl smrti v tvář?« — pak tato věta, řečnická otázka, vyjadřuje soud »Všichni jsme již pohleděli v tvář smrti«. Naproti tomu ve větách typu »Kolik je hodin?« nebo ve větách typu »Zavřete dveře!« vycházíme sice z určitých poznatků, jež je možno formulovat v soudech »Nevím, kolik je hodin« nebo »Dveře jsou otevřeny«, avšak smysl těchto vět není v konstatování uvedených faktů, nýbrž právě jen v otázce nebo ve výzvě, se kterou se na toho, s nímž mluvíme, obrácíme. Ani přání, ani otázka nic netvrdí, nic nepopírá. Vedle tohoto

zásadního rozdílu mezi soudem na jedné straně a přáním (rozkazem) a otázkou na straně druhé mají oba druhy myšlenek (i přání, i otázku pokládá autor za myšlenky) některé společné rysy: 1. Jak soud, tak přání a otázka jsou vyjádřeny větou, 2. Jak soud, tak přání a otázka mají předmětný charakter, 3. Jak soud, tak přání a otázka jsou odrazem skutečnosti; proto i přání a otázky mohou být buď správné nebo nesprávné, třebaže jejich »správnost« je něco jiného nežli pravdivost soudu (srov. str. 26 a 28). Vztah mezi správností otázky a pravdivostí soudu vysvětluje autor na těchto příkladech:

Pravdivost soudu »Výšina N nebyla ještě obsazena našimi vojsky« je odvislá od toho, zda byla či nebyla výšina N skutečně obsazena. Rozkaz »Obsadte výšinu N!« je naproti tomu správný tehdy, jestliže: a) je pravdivý soud, který lze z tohoto rozkazu vyrozumět, t. j. soud, že »výšina N nebyla ještě našimi vojsky obsazena«, a b) jestliže jsou splněny i jiné podmínky (na př., je-li vhodné v dané době a situaci zaútočit na kotu N, je-li jednotka s to za daných podmínek úkol provést atd.). Podobně je tomu s otázkou. I její správnost je v prvé řadě závislá na pravdivosti nějakého soudu, třebaže sama není soudem, a to ani soudem problematickým, neboť i tento je tvrzením nebo popíráním, t. j. řešením určitého problému. Otázka problém klade, avšak neřeší ho.

S Tavaňcovým názorem o vztahu mezi soudem a otázkou (i přáním) nesouhlasí sovětský recesent jeho knihy P. V. Kopnin.⁸ Soudruh Kopnin především konstatuje, že Tavaňcova koncepce připouští vedle soudu, pojmu a úsudku ještě nové samostatné formy myšlení, které dříve nebyly předmětem logiky, t. j. myšlenku-otázku a myšlenku-přání.⁹ Jestliže je však otázka nebo přání myšlenkou, pak — pokračuje P. V. Kopnin — musí i otázka a přání odrážet objektivní realitu; rozdíl mezi nimi a soudem může být proto jen v rozličnosti forem, v nichž naše myšlení skutečnost odráží. Proč ale potom odmítá P. V. Tavaňec otázce i rozkazu atribut pravdivosti nebo nepravdivosti, proč jim přiznává pouze správnost nebo nesprávnost? P. V. Kopnin je přesvědčen, že »formální správnost soudů(?), úsudků i jiných(?) forem myšlení nemá... samostatný význam — je nerozlučně spjata s otázkou jejich pravdivosti... zakládá se na pravdě a je formou projevu pravdy.«¹⁰ Rozdíl mezi správností úsudku a správností otázky je prý jedině v tom, že správnost úsudku je do jisté míry nezávislá na pravdivosti premis, kdežto správnost otázky přímo a bezpodmínečně vyplývá z pravdivosti soudu, který leží v jejím základě. Podle P. V. Kopnina jsou proto otázka i přání specifické formy soudu. Otázka — říká — je složený soud, který obsahuje nějaký dřívější soud (poznatek), a zároveň zárodek nového tvrzení nebo popírání, jímž jsou naše dřívější znalosti o předmětu rozvíjeny. Tím prý je také vymezeno místo otázky v našem poznání: »Každá otázka nejen klade problém, nýbrž také do určité míry značuje cesty a obrysy jeho řešení.«¹¹

P. V. Kopnin vychází z předpokladu, který jsme již vyvrátili. Fakt, že pojem nebo představa, otázka nebo přání jsou odrazem reality, neznamena ještě, že pojem nebo představa, otázka nebo přání jsou pravdivé nebo nepravdivé. Pravda náleží jen soudům; pravda jako shoda myšlení s realitou je ve skutečnosti shoda soudu s realitou. Otázka není pravdivá ani nepravdivá, protože není ani tvrzením, ani popíráním. Není soudem, protože není ani pravdivá, ani nepravdivá. Otázka je projevem pochybností, nevědomosti, touhy po vědění. Je ovšem závislá na našich dosavadních vědomostech, a to nejen na vědomostech o těch předmětech, na něž se tážeme, nýbrž i na dosavadních vědomostech vůbec, především pak na světovém názoru, s jehož hlediska k neznámým nebo nedostatečně známým předmětům přistupujeme. Proto také otázka může sloužit jako klíč k pochopení toho, co myslíme, proč se tak či jinak tážeme, ale nikdy není přímou formulací našich myšlenek — soudů.

Názor, že správnost otázky není možno nepokládat za »formu projevu pravdy« vychází z dalšího mylného a rovněž již vyvráceného předpokladu o správnosti a pravdivosti jakožto dvou kategoriích téhož druhu. P. V. Kopnin přisuzuje každé formě myšlení jak pravdivost (nebo nepravdivost), tak správnost (nebo nesprávnost), neříká však, v čem je na př. správnost pojmu nebo soudu; nemůže to říci. A mýlí se také v tom, že správnost úsudku odlišuje od správnosti otázky na základě menší nebo větší závislosti na pravdivosti jiných soudů. Závislost otázky na soudech a vyvozování soudů z jiných soudů není jedno a totéž; správně položená otázka nevyplývá z soudů tak, jak vyplývá závěr z premis. Otázka

»Kolik je hodin?« je jistě závislá na určitých soudech jako »Nevím kolik je hodin« a pod., avšak chtějí vyvozovat z tohoto soudu onu otázku by bylo totéž jako očekávat, že z otázky »Kolik je hodin?« lze logicky vyvodit soud »Je za pět minut dvanáct«. Základem otázky je vědomí, že zatím nemohu nic o určité věci tvrdit, ani popírat. Každá otázka předpokládá proto nejen nějakou znalost věci, na niž se tážeme, nýbrž vychází v první řadě ze znalosti naší neznalosti — ze znalosti problému. Správné vidět problém, správné položit otázku neznamená tedy nic jiného nežli vycházet z pravdivého poznání této nevědomosti a z oprávněné potřeby vědět to, co ještě neznáme. To, co nazývá P. V. Kopnin částí složeného soudu — otázky (dřívější soud), není vůbec součástí otázky, nýbrž jejím východiskem — a druhá část není vůbec soudem, není ani zárodkem odpovědi na kladený problém, nýbrž jen »odpovědí« na hledisko, východisko toho, kdo se táže. Pochopení otázky má tudíž velký význam pro pochopení jiných soudů a poznatků tazatele, rozhodně však z otázky samé nevyplývají cesty nebo obrysy jejího řešení. Cesta k řešení otázky je dána jediné tímž fondem vědomostí, z něhož vyplývá i vědění o nevěděni, a tedy i sama otázka.

P. V. Tavanec, podle mého názoru, řeší složitý problém vztahu mezi soudem a otázkou lépe nežli P. V. Kopnin. Jen jedno mu lze vytýkat; že neodlišuje dostatečně mezi otázkou a správným kladením otázky. Tak jako neexistuje správný soud, nýbrž jen správné usuzování, tak neexistuje ani správná otázka, nýbrž jen správné »tázání se«. Ne sama věta, v níž je otázka formulována, nýbrž způsob, jak tuto otázku klademe a proč ji klademe, představuje to, co běžně nazýváme »správnou otázkou«. P. V. Tavanec si nevšímá tohoto rozdílu, protože podobně jako P. V. Kopnin uznává správnost každé formy myšlení. Avšak přes tuto nejasnost dochází autor k pravdivým závěrům o vztahu mezi větou a soudem, a dochází k nim proto, poněvadž v této otázce vidí skutečně otázku logickou a jako otázku logickou ji řeší.

Soudy dělí P. V. Tavanec na jednoduché a složené. Jednoduchý je takový soud, »který se skládá jen ze dvou pojmů; v jednom z těchto pojmů se vyslovuje to, o čem něco tvrdíme nebo popíráme, v druhém z těchto pojmů je vysloveno to, co se tvrdí nebo popírá« (str. 50). Složený soudem nazýváme soud, »který se skládá z několika jednoduchých soudů« (str. 103). Dělení jednoduchých soudů podle »kvality« nazývá autor dělením soudů »podle charakteru spony«, dělení soudů podle »kvantity« nazývá dělením »podle charakteru předmětu soudu« a před názvem »dělení soudů podle modalit« dává přednost názvu »dělení podle charakteru vztahu mezi znakem a předmětem«. Dělení soudů podle »relace« je z jeho klasifikace vypuštěno (toto dělení je částečně nahrazeno dělením soudů na jednoduché a složené), avšak na druhé straně se v ní setkáváme s dělením soudů »podle charakteru znaku předmětu«, které v dřívějších logikách bylo známo jako dělení soudů podle predikátu, resp. »podle toho, jaké kategorii pojem predikátu náleží«. ¹² Tato různá dělení — upozorňuje nás autor — vycházejí z jednotlivých stránek soudu, avšak ve svém úhrnu nám poskytují úplnou představu o jednoduchém soudě jakožto tvrzení nebo popírání přináležitosti nějakého znaku nějakému předmětu« (str. 59). Znak je přitom chápán ve velmi širokém významu; znak předmětu (autor nečiní rozdílu mezi »znakem pojmu« a »vlastností předmětu«, třebaže, myslím, toto rozlišení je nutné; znak je »vlastností« pojmu, zobecněný odraz vlastností věcí) zahrnuje všechny vlastnosti jevů, včetně jejich vztahy. »Věci neexistují ve skutečnosti bez znaků, t. j. kvalit, vlastností, stavů, vztahů atd.« (str. 32). Každý soud má proto podle P. V. Tavanče atributivní charakter; tvrzení nebo popírání je vždy přisuzování nebo odepření nějakého znaku nějakému předmětu.

Snaha zredukovat všechny objektivní a tudíž i logické vztahy na jediný atributivní vztah není správná; právem vytýká P. V. Kopnin tomuto pojetí »umělé a nepřirozenost«. Tavaňcovo dělení soudů »podle charakteru znaku předmětu« ostatně ukazuje, že pojetí atributivnosti soudů je více méně jen širokou formulí, pod níž se v samé Tavaňcově klasifikaci prodírají na světlo vedle soudů o vlastnostech i soudy existenciální, soudy vztahové atd. Jeho domněnka, že i »vztahy předmětu k jiným předmětům a přináležitost předmětu k třídě předmětů« (str. 33) je nutno chápat jako »znak« předmětu, je oprávněná jen potud, pokud souvisí s jeho kritikou t. zv. »vztahové logiky«, jež vztahy mezi pojmy odtrhuje od vztahů mezi věcmi. Vztahy ovšem existují objektivně; vždyť právě v nich se projevují

vlastnosti různých věcí. z nich vlastnosti různých věcí poznáváme. Máme-li však na mysli předmět s jeho vlastnostmi a druhý předmět s jeho vztahy k jiným předmětům, pak musíme své myšlenky vyjadřovat ve dvou různých formách soudů, z nichž každá má své specifické znaky. V prvním případě tvrdíme nebo popíráme vlastnost nějaké věci (která se ovšem projevuje jen ve vztahu této věci k jiným věcem); v druhém případě tvrdíme nebo popíráme vztah mezi věcmi (který je ovšem vždy projevem jejich vlastností). V prvním případě vyovídáme o předmětu soudů v termínech jeho vlastností (S je P) v druhém případě vyovídáme o předmětu soudů (o vztahu) v termínech předmětů, jež se v daném vztahu nacházejí (aRb). I když oba druhy soudů spolu těsně souvisí (neboť spolu těsně souvisí vlastnosti věci a jejich vztahy), každý z nich má svůj specifický charakter, každý má svůj specifický předmět. Soud »Jan je posluchač filosofické fakulty« je výpověď o Janovi, soud »Jan studuje svědomitěji nežli Petr« je výpověď o vztahu Jana i Petra k jejich studiu i o vztahu mezi Janem a Petrem. Je zřejmé, že lze druhý soud (aRb) vyjádřit ve formě subjekt-predikátové (a je Rb), a druhý soud (S je P) ve formě vztahového soudů (S—R—P). Tato možnost je dána dialektickou jednotou vlastností jednotlivého předmětu se vztahy toho předmětu k jiným předmětům, nikoli totožností vztahu a vlastností. I když je tedy možno ve většině případů vyjádřit relace v pojmech vlastností a vlastností v pojmech relací, není možno ztotožňovat soudy vztahové se soudy atributivními, a není ani možno podřazovat atributivní soudy vztahovým soudům nebo naopak.

Rozumí se samo sebou, že ti, kdož zdůrazňují atributivnost soudů, jsou převážně materialisté; v převodu relací na vlastnosti jednotlivých věcí je totiž zdůrazněn materialistický, objektivní základ soudů a našeho myšlení vůbec. Stoupenci vztahové logiky jsou naproti tomu převážně idealisté, kteří redukuji všechny kvality objektivního světa na vztahy proto, aby poté snáze zredukovali všechny vztahy na vztahy mezi pojmy nebo slovy. Kritisuje-li P. V. Tavanec tyto idealistické názory (Lacheliera, Serrusa, Cassirera, Povarnina atd.), činí to jistě plným právem, ale spolu s oprávněnou kritikougnoseologických kořenů vztahové logiky dopouští se téže chyby jako ona tím, že ztotožňuje dva různé typy soudů, že násilně zařazuje vztahové soudy do kategorie soudů atributivních. Autor sice odlišuje soud vztahový od soudů vlastnosti (»Z toho faktu však, že soud o vztahu může být vyjádřen schematem »S je P« nevyplývá, že musíme vztahový soud ztotožnit se soudem o vlastnosti nebo s nějakým jiným soudem«, str. 91), avšak toto rozlišení je v rozporu s tvrzením o atributivnosti všech soudů, neboť atributivní soud je právě jen soud o vlastnosti (S je P). Také atribut je vlastnost, i když v Tavaňcově pojetí vlastnost nadřazená všem ostatním vlastnostem, kategorie nadřazená všem ostatním kategoriím.

Důležité ovšem je, že autor v rámci atributivních soudů uznává soudy vztahové jako samostatný druh, a že tudíž jeho pojetí atributivnosti soudů v podstatě neovlivňuje jeho pokus o klasifikaci. Důležité je dále to, že autorův výklad samé klasifikace soudů je přes opětovné směšování logiky sgnoseologií a přes jiné drobné omyly v podstatě zcela správný a pro další práci v teorii soudů přímo směrodatný. Klady této (ústřední) části jeho spisu lze snadno rozvíjet, a nedostatky lze snadno rozpoznat a odstranit. Stručné shrnutí jeho názorů jasně ukáže, v čem klady i nedostatky klasifikace, resp. jeho výkladu klasifikace soudů záleží.

Podle charakteru spony, která může být buď kladná nebo záporná, se dělí soudy na *kladné* a *záporné*. »Kladné a záporné soudy je třeba zřetelně odlišit od soudů popíraných a popírajících (otricajemých i otricajušcích)«, (str. 60); tyto soudy, popírané i popírající, nemusí být nutně zápornými soudy, neboť jejich podstata nezáleží v tom, že se v nich popírá existence nějakého znaku na nějakém předmětu, nýbrž v tom, že je jedním z nich (popírajícím, negujícím soudem) popírána pravdivost druhého z nich (popíraného, negovaného soudu). Tak na př. kladný soud »Tento papír je bílý« je negujícím soudem ve vztahu ke kladnému, a to negovanému soudu »Tento papír je černý«. P. V. Tavanec právem poukazuje na to, že zaměňování obou těchto typů soudů se soudy zápornými vede k subjektivistickému, idealistickému výkladu záporných soudů. Jsou to právě idealisté, kteří každý záporný soud vykládají jako soud negující, jako soud o nepravdivosti příslušného kladného soudu. Citátem ze Sigwartovy logiky (»spona je nikoli nositel, nýbrž objekt popírání; neexistuje záporná spona, nýbrž jen popíraná spona«) a výroky W. Jamese (»popření vyovídá něco o tvrzení, totiž to, že toto je neprav-

divé...») i jiných buržoasních autorů dokládá P. V. Tavaněc nanejvýš pádně své tvrzení, že těmto logikům nejde o nic jiného než o odtržení myšlení od objektivního bytí.

Tavaněcovo odlišení záporných soudů od soudů negovaných a negujících není ovšem nějakým doplněním klasifikace soudů podle jejich kvality. I když autor blíže neovysvětluje, v čem záleží podstata negovaného a negujícího soudu, vyplývá z jeho slov celkem jasně, že každý soud může být za jistých podmínek negovaným nebo negujícím soudem. Omyl je totiž stejně důležitou kategorií v našem poznání jako pravda; poznání se rozvíjí v boji s nepravdami, s onyly — a s hlediska vztahu mezi soudy: negováním našich poznatků, soudů novými poznatky, soudy. P. V. Tavaněc, vymezující rozdíl mezi záporným soudem a soudy negujícími a negovanými, vymezuje nepřímou i rozdíl mezi soudem jakožto logickou formou (tvrzením nebo popíráním) na jedné straně a soudem jako pravdivou výpovědí, resp. také subjektivním přesvědčením o jeho pravdivosti na straně druhé. Každý soud je tvrzení nebo popírání — a každé tvrzení nebo popírání může být v procesu lidského poznání popřeno novým soudem. Dělení soudů na kladné a záporné je dělení logické; kladnost a zápornost jsou znaky soudu, jež zkoumáme s hlediska úsudku, s hlediska toho, co lze z kladných a záporných soudů za předpokladu jejich pravdivosti a v souhlasu s principy správného myšlení vyvodit. Negované a negující soudy, to je dělení s hlediska gnoseologie, s hlediska, které chápe poznání jako proces od nevěděni k věděni, od věděni k stále hlubšímu a jistějšímu věděni. P. V. Tavaněc jistě nechtěl svým rozlišením soudů na soudy záporné a negované resp. negující vyvracet směřování logiky s gnoseologií, nicméně tento závěr z jeho rozlišení vyplývá; souzení jako popírání jiných soudů není problémem logiky, nýbrž gnoseologie.

P. V. Tavaněc vyvrací také názor Losského, podle něhož rozdíl mezi soudy kladnými a zápornými je dán nikoli sponou, nýbrž predikátem. Domnívám se, že názor, který zastává Losskij (vedle mnoha jiných logiků) je pokusem o vyjádření významu v termínech predikátu, a že není třeba (právě proto, že tu jde o totéž dělení podle kvality) hledat v něm něco absurdního. Což není soud se zápornou sponou a kladným predikátem totéž jako soud s kladnou sponou a záporným predikátem? V čem záleží rozdíl mezi soudem »S není P« a soudem »S je non P«? A říká-li autor, že absurdnost názorů Losského záleží v uznání existence neexistence něčeho v predikátu, pak patrně ne zcela správně vykládá povahu záporných pojmů. Neexistence něčeho znamená existenci něčeho jiného; P (non P) znamená vše kromě P. Je jisté pravda, že záporné pojmy mají poměrně velmi neurčitý obsah, ale jejich obsah se nestane určitějším, vyjádříme-li kladné tvrzení se záporným predikátem zápornou výpovědí s kladným predikátem. Soud »Růže není červená« není o nic určitější nežli soud »Růže je nečervená«. Ostatně »vše kromě P« neznamená vše, nýbrž jen to, co zůstane po »odečtení« P z rozsahu pojmu nejbližce nadřazeného pojmům P a $\bar{P}$. Není třeba si vspomínat ani Russellovou teorií typů, ani pojetím t. zv. »universe of discourse«, abychom správně vyložili rozsah negativních pojmů. Stačí, abychom si uvědomili, že záporná spona znamená tvrzení, kladení $\bar{P}$ a že rozsah obou kontradiktorních pojmů (P a $\bar{P}$) je rozsahem toho pojmu, vzhledem k němuž jsou oba kontradiktornické pojmy jakožto koordinované pojmy nejbližce nižší (do rozsahu pojmu »ne-kočka« nemůžeme zařadit »dopisní papír«, »elektrony« atd., nýbrž pouze jiné ssavce) — a pojem o existenci neexistence něčeho se stane pro nás pojmem »něčeho«, a to pojmem do té míry určitým, že o jeho významu pro naše poznání nemusíme vůbec pochybovat.

Losskij není idealista proto, poněvadž »vidí rozdíl mezi kladným a záporným soudem nikoli v obsahu spony, nýbrž v obsahu predikátu soudu« (str. 65), nýbrž je idealista proto, poněvadž idealisticky řeší, resp. obchází »otázku o objektivním významu záporné spony« (tamtéž). V tomto směru P. V. Tavaněc právem ukazuje na to, že spona je odraz skutečných vztahů mezi jevy a jejich znaky. »Vztahy mezi subjektem a predikátem... jsou výsledkem ve sponě soudu vyjádřeného poznání o vztazích mezi předměty a jejich znaky,« říká autor ve stati »O druhých soudů.«¹³ A v duchu tohoto tvrzení obrací se ve své poslední práci nejen proti Losskému, ale i proti N. Vasiljevovi, Lotzemu a j. S tétož hlediska je vyvrácen názor Windelbandův o trojím druhu soudů podle kvality (soudy kladné, záporné a problema-tické) i názor Kantův o zvláštním druhu soudů nekonečných (limitativních, vý-

mezných). Avšak právě důkaz vedený proti Kantovi (soudy limitativní jsou podle P. V. Tavaňce záporné soudy, vyjádřené ve formě kladného soudu) je zároveň důkazem toho, že autor neprávem odmítá výklad záporného soudu z jeho predikátu.

Podle »charakteru předmětu soudu« neboli podle kvantity dělí P. V. Tavaňec soudy na *jedinečné, částečné a obecné*. Také zde se přidržuje tradičního dělení a také zde zpřesňuje rozdíl mezi některými typy soudů uvnitř tohoto dělení.

Tak již v časté záměně soudů singulárních (jedinečných) za soudy individuální odhaluje autor záměnu dvou druhů jedinečných soudů: »každý individuální soud je jedinečným soudem, avšak ne každý jedinečný soud je soudem individuálním« (str. 67). V individuálním soudu je jak znak, tak předmět něco jedinečného, kdežto v jedinečném soudu je sice subjekt jedinečným pojmem, avšak predikátem může být pojem o obecných vlastnostech jedinečného předmětu. Příklady: »Jen L. N. Tolstoj je autor románu Anna Karenina« (soud individuální); »L. N. Tolstoj je veliký ruský spisovatel« (soud jedinečný). Individuální soud je nadto podle P. V. Tavaňce soud složený, neboť se v něm tvrdí přináležitost nějakého znaku k nějakému předmětu určité třídy a »zároveň se popírá přináležitost téhož znaku... ostatním předmětům téže třídy (nebo agregátu) předmětů« (str. 111). Soud individuální patří do zvláštní skupiny soudů »vydělujících« — je to »jedinečně-vydělující soud«.

Nemyslím, že rozdíl mezi individuálním a v širším slova smyslu jedinečným soudem záleží také v tom, že první z nich zároveň něco tvrdí a popírá, kdežto druhý z nich pouze něco tvrdí nebo popírá. To, co pokládá autor za specifickou zvláštnost individuálních »vydělujících« soudů, je totiž vlastností každého jedinečného a částečného soudu; každý předmět je v těchto soudech tím, že o něm něco tvrdíme, zároveň vydělován, odlišován od ostatních předmětů téže třídy. Nejde tu ovšem o dva soudy (kladný a záporný), nýbrž o jeden soud. »Vydělení« v tomto smyslu záleží právě v tom, že v částečném soudu tvrdíme něco pouze o části třídy, v jedinečném pak jen o individuu. Individuální soud nebo částečný soud typu »Jen některá S jsou P« se po této stránce od těchto soudů nijak neliší. Obecné soudy typu »Jedině...« neexistují. Soud »Jedině v pravouhlej trojúhelníku je čtverec jeho nejdelší strany roven součtu čtverců obou zbývajících stran« (příklad uváděný P. V. Tavaňcem) není podle mého názoru obecným soudem; je to soud typu »Některá S jsou P« (t. j. »Některé trojúhelníky...«). Obecný soud by byl »Všechny pravouhlé trojúhelníky...«.

Vraťme se však k soudům částečným a jedinečným. Řeknu-li »Jedině některé války jsou spravedlivé«, nebo »Jedině některé zmije jsou jedovaté«, pak v těchto výrocích formulují soudy, jejichž »částečnost« je pouze výrazem »jedině« podtržená. Ještě zřejměji vystupuje charakter tohoto typu soudů u soudů jedinečných. Soudy »Jedině L. N. Tolstoj je autorem románu Anna Karenina« nebo »Jedině planeta Mars svítí červeným světlem« se sice liší od soudů »L. N. Tolstoj je veliký ruský spisovatel« nebo »Planeta Mars obíhá kolem slunce«, avšak tento rozdíl lze hledat jen v prvním znaku, jež autor uvádí jako charakteristický rys individuálních soudů (jedinečný predikát vedle jedinečného subjektu), nikoli v tom, že se »v jedinečně-vydělujícím (t. j. individuálním — J. M.) soudu vydělená charakteristika vztahuje jen k jednomu, určitému předmětu nějaké třídy...« (str. 110). V každém jedinečném soudu máme na mysli jen jeden určitý předmět. A domníváme-li se, že individuální soud vedle výpovědi o tomto určitém předmětu obsahuje ještě nějaký negativní (druhý) soud o tomto předmětu nebo o jiných předmětech, pak (v prvním případě) uznáváme existenci soudu, který zároveň něco tvrdí a popírá o téže věci nebo (v druhém případě) nemáme na mysli soud jedinečný. (K. tomu se ještě vrátíme.)

Z toho všeho nevyplývá, že musíme odmítnout existenci vydělujících soudů. Naopak, je třeba plně souhlasit s P. V. Tavaňcem, který je ve své klasifikaci uvádí, a to jako zvláštní druh soudů složených. Těmito složenými, vydělujícími soudy, v nichž není předmět odlišen od jiných předmětů pouhým tvrzením, nýbrž v nichž je vedle tvrzení také negativní soud, jsou pouze soudy obecné. Těmito soudy nejsou soudy typu »Jedině některá S jsou P« nebo »Jedině jedno S je P«, nýbrž soudy typu »Všechna S až na některá jsou P« nebo »Žádné S kromě některých není P«. Tento názor není ňesnadno dokázat; dokazuje ho nepřímou sám P. V. Tavaňec, a tím také nepřímou vyvrací vlastní domněnku o »vydělujícím« charakteru individuálních soudů.

Autor dokládá tvrzení, že individuální soud je zvláštní druh vydělujících, složených soudů, představujících syntésu soudů kladných a záporných, tím, že můžeme každý individuální (stejně jako každý jiný vydělující) soud formulovat negativně, je-li to soud pozitivní, a pozitivně, je-li to soud záporný. Soud »Jedině Mars svítí červeným světlem« je prý možno vyjádřit také takto: »Žádná z planet kromě Marsu nesvítí červeným světlem«. Ani proti tomuto tvrzení nelze nic namítat, chápeme-li oba soudy jako soudy o planetách, nikoli o jedné z nich, Marsu. Pak ale není první soud soudem jedinečným. A je-li jedinečný, pak druhý soud nevyjadřuje negativně to, co bylo vyjádřeno pozitivně v soudu »Jedině Mars je planeta, která svítí červeným světlem«. Omyl v Tavaňcově pojetí se stane jasnějším, když přeměníme t. zv. obecně-kladný a zároveň vydělující soud na záporný soud, na př. soud »Jedině člověk vyrábí výrobní nástroje«, na soud »Žádný živočich kromě člověka nevyrábí výrobní nástroje«. V prvním případě (soud o planetě Marsu) byl jedinečný soud přeměněn na soud obecný; v druhém případě soud částečný (vzhledem k soudu o živočiších) rovněž na soud obecný; pojem »Mars« je nahrazen pojmem »planeta«, a pojem »člověk« pojmem »živočich«. Jestliže je však v jedinečném soudu o planetě Marsu obsažen soud (buď i negativní) o ostatních planetách, jestliže je v částečném soudu o člověku obsažen soud o živočiších vůbec, jak to, že tyto obecné soudy (»Žádné S...«) jsou obsaženy v soudu jedinečném a částečném; jakým způsobem je z oněch soudů vyvozujeme, o jakou přeměnu soudu tu vlastně jde?

Je zřejmé, že tato »přeměna« soudu jedinečného nebo částečného na soud obecný není obversí, t. j. pouhou změnou kvality soudu. Nejde tu o přeměnu soudu S a P na SeP, ani o přeměnu SeP na SaP, ani o obversí částečného soudu SiP na SiP nebo SoP na SiP. Kvalita soudu (»Mars je jediná planeta, která svítí červeným světlem«) se ovšem také mění (»Žádná planeta... není...«), avšak mění se zároveň subjekt i predikát soudu; v kladném jedinečném soudu je subjektem jedinečný pojem (»Mars«) a predikátem rovněž jedinečný pojem (»Jediná planeta, která...«), kdežto v záporném soudu je subjektem obecný pojem (»Žádná planeta...«) a predikátem — přidružujeme-li se Tavaňcova názoru o atributivnosti soudu — rovněž obecný pojem, vyjadřující zároveň vztah tvrzeného znaku k jiným předmětům vyloučeným z pojmu S (»...nemá červené světlo jako Mars«). Je zřejmé, že tato přeměna soudu není ani obvertovaná konverse (na př. SiP : SoP : P o S a pod.), neboť v soudu, který je podle Tavaňce v individuálním soudu obsažen, jsou jak subjekt, tak predikát rozsahem širší nežli původní termíny, nehledě ovšem k tomu, že v soudu »Žádná planeta kromě Marsu nesvítí červeným světlem« je predikátem nikoli pouze subjekt jedinečného soudu (a ten je zde jen jako jeden člen vícečlenného vztahu), nýbrž také »část« predikátu jedinečného soudu. Není-li však přeměna kladného soudu typu »Jedině některá S jsou P« na záporný soud »Žádná S kromě některých nejsou P« vysvětlitelná ani z obverse, ani z konverse nebo z inverse jedinečného resp. částečného soudu, můžeme nepřijmout názor P. V. Tavaňce, podle něhož je individuální soud složen ze dvou soudů, kladného a záporného? Není potom »přeměna« kladného soudu na záporný (a naopak) výsledkem rozboru složeného soudu na jeho části, výsledkem analýsy, již nelze ztožňovat s bezprostředním úsudkem?

Naznačil jsem již, že nemůžeme pokládat individuální soud za soud složený. Výrok »Jedině Mars...« vypovídá něco jen o planetě Marsu. Kdybychom vypovídali něco i o ostatních planetách, nebyl by to soud jedinečný. Totéž platí o »částečně-vydělujících soudech«. Nejsou vydělující, nejsou složené, protože by nebyly částečné, kdyby obsahovaly ještě soud »Žádné S kromě...« nebo »Všetchna S až na...«.¹⁴ Tvrzení, že jedinečný nebo částečný soud nemůže být zároveň obecným soudem, není v rozporu s marxistickým poznatkem o jednotě obecného a jedinečného. Něco jiného je chápat obecné v jednotě s jedinečným (zvláštním), a něco jiného je uznávat za jedinečný soud dva soudy, z nichž jeden tvrdí něco o jednom určitém předmětu, a druhý něco tvrdí nebo popírá o celé třídě předmětů. Na druhé straně, odmítneme-li výklad individuálního soudu jakožto soudu složeného ze soudů jedinečného a obecného, nemůžeme popřít fakt, že ze soudu typu »Jedině některá S jsou P« je možno »odvodit« soud »Žádná S kromě některých nejsou P«, že ze soudu »Mars je jediná planeta, která svítí červeným světlem« je možno odvodit soud »Žádná planeta kromě Marsu nesvítí červeným světlem«. Tento druh

úsudku, který není žádným z hlavních typů bezprostředního usuzování, který není samozřejmě ani t. zv. důsledkem z logického čtverce (z pravdivosti soudu »Jen některá S jsou P« nevyvozujeme nepravdivost soudu »Žádná S nejsou P«, nýbrž pravdivost soudu »Žádná S kromě některých nejsou P«, je nakonec pochopitelný jen jako důsledek analýsy složeného soudu, avšak — jde o jiný složený soud než který má na mysli P. V. Tavaňec, a jde také o zcela jiný důsledek nežli který máme na mysli, když mluvíme o bezprostředních úsudcích.

Srovnáme si ještě jednou oba výroky o planetě Marsu:

I. »Mars je jediná planeta, která svítí červeným světlem.«

II. »Žádná planeta, kromě Marsu nesvítí červeným světlem.«

Podle P. V. Tavaňce je v prvním soudu obsažen i soud druhý. Uvedl jsem již důvody, pro které nelze pokládat individuální soud za soud složený ze soudu jedinečného a obecného. Naproti tomu však nelze uvést důvody proti tvrzení, že soud II je soud složený, že obsahuje vedle obecně záporného soudu ještě omezující výjimku ve formě soudu I. Soud I, obsažený v soudu II, je soud vydělený, nikoli vydělující; je to soud jednoduchý. Soud II je vydělující, nikoli vydělený soud; je to soud složený. Tento vztah mezi oběma druhy soudů je vyjádřen i výrazy »kromě« a »jedině«. Výraz »kromě« přímo ukazuje na složenost soudu II, slovo »jedině«, jak již bylo řečeno, zdůrazňuje pouze jedinečnost subjektu a predikátu v soudu I. Soud I je jedinečný soud proto, protože je v něm subjektem jedinečný pojem, a je individuálním soudem proto, protože predikátem je pojem rovněž jedinečný, »jedině« k určitému subjektu náležející a rozsahem s ním rovný.

To, že můžeme z individuálního soudu »odvodit« soud obecný, nevyplývá tedy nikterak z logické struktury individuálního soudu, nýbrž ze znalosti obecného složeného soudu, z něhož je ve skutečnosti odvozen individuální soud. Je to zpětné vyvození premisy ze závěru, je to rekonstrukce soudu na základě dílčího soudu. Říkáme-li proto, že ze soudu »Jedině toto S je P« lze vyvodit závěr »Žádné S kromě jediného není P«, pak ve skutečnosti buď tvrdíme, že pravdivost jedinečného, individuálního soudu je dokázána pravdivostí složeného, vydělujícího soudu, anebo individuální soud chápeme přímo jako složený obecně-vydělující soud, jako soud o třídě jevů a nikoli o individuu. Tento způsob nazírání je vlastní také P. V. Tavaňcovi. I on chápe individuální soud jako jedinečný jen s hlediska jedinečnosti jeho subjektu, avšak zároveň do něho promítá (a poté z něho vyvozuje) obecně vydělující soud.

Bylo by omylem domnívat se, že proti názoru P. V. Tavaňce je tu obhajován názor, který pouze jinými slovy říká totéž. Obě koncepce jsou přímo protikladné. Proti názoru, že individuální a t. zv. částečně-vydělující soudy jsou soudu složené, obsahující vedle jedinečného resp. částečného soudu z nich vyvoditelné soudy obecné, je tu postaven názor, že jen obecně-vydělující soud je soud složený a že jedinečné i částečné soudy typu »Jedině...« jsou jeho součástí a z něho odvoditelné. To, že obecně vydělující soud nelze vyvodit ze soudu individuálního nebo částečného, nýbrž naopak, je patrné ostatně i z toho, že v procesu poznání nikdy nedocházíme od jedinečných nebo částečných soudů přímo k soudům individuálním nebo »částečně-vydělujícím«. Kdyby nebylo známo, že všechny planety svítí jiným světlem než Mars, mohli bychom vyslovit soud »Mars svítí červeným světlem«, ale nemohli bychom uznat za pravdivý výrok »Jedině Mars svítí červeným světlem«. Dokud neznáme podstatné znaky dané třídy, dotud také neznáme individuální vlastnosti jednotlivých jejích členů. Dokud neznáme obecné vlastnosti určité třídy jevů, dotud nemůžeme nic vědět o specifických a výjimečných vlastnostech jednotlivých jevů. Totéž platí i o vztahu mezi částečným soudem typu »Jedině některá S jsou P« a obecně-vydělujícím soudem.¹⁶ A s tohoto hlediska je také nutno chápat význam soudů skutečně vydělujících i význam soudů individuálních. V prvních z nich se tvrdí něco, co je nebo není vlastní všem členům třídy a zároveň se v nich vydělují, vylučují výjimky. Individuální soudy jsou pak soudy o těchto specifických vlastnostech, náležejících jen určitým předmětům. Jestliže proto jedinečný soud je více či méně jen popisem daného jevu, pak individuální soud je vlastně svého druhu »definicí« jedinečného jevu, neboť nám říká o něm to, co jej činí individuálním, co jej odlišuje od jiných jevů, třebaže není soudem o těchto jiných jevech. Výraz »jedině«, jímž je zdůrazněna jedinečnost nebo částečnost těchto soudů, je tedy zároveň výrazem označujícím výjimečnost

tvrzeného znaku, která vyplývá (je dokázána) z pravdivosti obecně-vydělujících soudů.

Tavaňcovo rozlišení individuálních soudů od soudů jedinečných je správné. Méně správný — jak jsem se pokusil ukázat — je jeho výklad těchto soudů, a to nejen individuálních soudů, nýbrž i soudů jedinečných. Autor totiž chápe jedinečný soud jako soud o předmětu v celku, »v hromadném smyslu«. Touto charakteristikou se mu sice daří přesně odlišit soudy jedinečné od soudů obecných, které chápe jako tvrzení nebo popírání »v dělicím smyslu« (tvrzení nebo popírání se vztahuje ke každému předmětu dané třídy nebo ke každé části daného předmětu), avšak ve skutečnosti odlišuje od obecných soudů nikoli jedinečné soudy vůbec, nýbrž pouze jeden druh jedinečných soudů, t. j. soudy s jedinečně-hromadným subjektem. Není náhoda, že autor uvádí za příklad jedinečných soudů výrok, v němž je subjektem pojem hromadný (»Čapajevská divise«). Kdyby užil dříve uvedených příkladů (»L. N. Tolstoj je veliký ruský spisovatel a pod.), nemohl by samozřejmě jako hlavní rys jedinečných a obecných soudů zdůrazňovat »hromadný smysl« prvních a »dělicí smysl« druhých výpovědí. Ne každý jedinečný soud má za subjekt hromadný pojem; ne o každém jedinečném soudu můžeme říci, že je to tvrzení nebo popírání »v hromadném (sobíratělnom) smyslu«. Jen to, co uvádí autor jako první charakteristický rys jedinečného soudu (tvrzení nebo popírání se vztahuje k jedinému předmětu), je skutečně podstatný rys, jímž se jedinečný soud odlišuje od soudů částečných a obecných, a je to zároveň rys, kterým se vyznačují všechny jedinečné soudy, tedy i soud s hromadným subjektem.

Chápat obecný soud »v dělicím smyslu« neznamená chápat ho jako pouhou sumu jedinečných soudů. Obecný soud je soud o třídě předmětů, je to soud o obecném, a to nikoli o nějakém obecně odtrženém od jednotlivých předmětů, nýbrž o obecné povaze jednotlivých předmětů (srv. str. 79—80). Tento názor, podložený leninskou thesí o obecném jakožto části, stránce, podstatě jedinečného, je zajisté správný. Stejně správná je kritika Russella, Husserla a jiných buržoasních logiků a filosofů, kteří popírají objektivní charakter obecných soudů. Avšak to, že na př. soud »Všichni lidé jsou smrtelní« nemůžeme chápat jako sumu jednotlivých poznatků o jednotlivých lidech, nýbrž jako poznání nutného objektivního spojení mezi vlastností »smrtelností« a ostatními vlastnostmi člověka, není v rozporu s názorem, který P. V. Tavaňec rovněž vyvrací, s názorem, že v obecném soudu »se predikát vztahuje k celému rozsahu subjektu« (str. 74). I zde zaměňuje autor tradiční pojetí obecných soudů s buržoasním, idealistickým a nominalistickým výkladem tohoto pojetí. A pokud jde o námitku, že tradiční výměr obecných soudů »neposkytuje možnost odlišit obecný soud od soudů jedinečného, v němž se přecpě predikát také vztahuje k celému rozsahu subjektu« (str. 74), je třeba si uvědomit, že tento výměr odlišuje především obecný soud od částečného, a že ostatně i to, co P. V. Tavaňec uvádí jako nedostatek, je v plné shodě se skutečným vztahem termínů v soudech jedinečných i obecných; jedinečný soud je opravdu nutno chápat (pokud jde o vztah predikátu k rozsahu subjektu) jako soud obecný. Soudy »Všechna S jsou P« a »Jedno S je P« tvoří jak svou určitostí, tak vzájemným poměrem obou termínů příbuznou skupinu soudů na rozdíl od soudů »Některá S jsou P«.

Soudruh Tavaňec se zmiňuje také o vzájemných přechodech obecných, částečných a jedinečných soudů v historickém procesu poznání. Ukazuje na to, že přechod od jedinečných k částečným a od těchto k obecným soudům nelze chápat tak, »jako by každý jedinečný soud musel nutně projít v dalším procesu poznání skutečnosti v částečný soud, a tento v obecný« (str. 80). Jsou jedinečné soudy, které si ponechávají svůj význam, aniž by přecházely v obecnější soud (na př. soudy o jednotlivých historických událostech a pod.). Autor upozorňuje také na to, že obecný soud není jediným, konečným cílem, k němuž směřuje veškeré poznání. V procesu poznání docházíme nejen od soudů jedinečných k soudům obecným, nýbrž také naopak, od soudů obecných k jedinečným. Všechny tyto a další poznatky jsou dovršením předchozích autorových úvah ognoseologických kořenech logiky myšlení, ognoseologického hledisku, jež je nutno uplatňovat při výkladu soudu i při vyvracení formalistického výkladu logických forem.

Pokud jde o autorův výklad základního dělení soudů podle kvality a kvantity, lze jeho výsledky shrnout takto: Dělení soudů podle charakteru spony i dělení podle charakteru předmětu soudu se neliší od tradičního dělení. Klad Tavaňcova

výkladu záleží však v tom, že tradiční dělení podle kvality a kvantity je marxisticky zdůvodněno. Je možno ptát se s P. V. Koptinim, proč je na př. dělení podle kvality přejmenováno na dělení »podle charakteru předmětu soudů«, avšak ani tento pokus o terminologické vyjádření předmetné povahy soudů nemění nič na faktu, že P. V. Tavanec přes své dialektisující hledisko vychází při klasifikaci soudů z charakteru jejich termínů a spony. A tak dělení soudů podle charakteru předmětu je ve skutečnosti dělením podle charakteru subjektu, dělení podle charakteru spony prozrazuje již svým názvem, že je založeno rovněž na analýze struktury soudů, a zanedlouho uvidíme, že i dělení soudů »podle charakteru tvrzeného nebo popíraného znaku« není nic jiného nežli dělení podle charakteru zbyvajících ještě termínů, t. j. predikátu. Dělení soudů podle termínů a spony předpokládá však pojetí soudů jako spojení pojmů, pojetí, které autor zavrhuje v domnění, že je to pojetí idealistické. Konkretisujeme-li to, co jsme nazvali marxistickým zdůvodněním tradiční klasifikace soudů, pak Tavančova zásluha záleží v tom, že marxisticky dokazuje právě ono pojetí. Jeho zásluhy o správný výklad klasifikace by byly větší, kdyby povahu subjektu i spony vykládal nejen v jejich vztahu k realitě, nýbrž i v jejich vztahu k úsudku. Autor se sice několikrát zmiňuje o významu jednotlivých rysů soudů pro úsudek, ale systematický výklad tohoto vztahu nepodává. V souvislosti s charakteristikou různé kvality a kvantity soudů se však přímo nabízí výklad otázek, které jsou dodnes probírány v učení a úsudku. Myslím, že na př. tak zvaný bezprostřední úsudek či logický důsledek patří spíš do nauky o soudě, nežli do nauky o úsudku. Rozhodně by výklad těchto otázek umožnil prohloubený výklad kvality a kvantity soudů.* *Dokončení.*

POZNÁMKY

- 1 Ob idealističeskoj kritice aristotelovskoj teorii suždenija, Izvěstija AN SSSR, Serija istorii i filosofii, 1947, 4; Protiv idealističeskogo istolkovanija prirody suždenija, Voprosy filos. 1948, 1; O vidach suždenija, Izvěstija AN SSSR, Serija ist. i filos. 1950, 1; Uslovnoje suždenije, Izvěstija AN SSSR, Serija ist. i filos. 1952.
- 2 Srov. Sovětská věda — filosofie 1951, 3, str. 54.
- 3 O vidach suždenija, Izvěstija ... 1950, 1, str. 69.
- 4 »Různé formy pohybu hmoty« nebo »různé formy poznání« jsou ve skutečnosti různé druhy forem, v nichž se pohyb resp. poznání projevuje. Rozdíly mezi jednotlivými formami téhož druhu nám však často unikají právě proto, že zahrnujeme pod pojem »forma« nejen různý obsah, nýbrž i různé formy. Hovoříme na př. o formě smyslového poznání (ná rozdíl od abstraktního myšlení), aniž bychom si vždy uvědomili, že jde o tři různé formy tohoto bezprostředního odrazu (počitek, vjem a představa).
- 5 V. I. Lenin »Filosofické sešity«, SNPL, Praha 1953, str. 115.
- 6 Tamtéž, str. 122.
- 7 Principy správného myšlení nelze proto ztotožňovat s formami soudů. Hegelova domněnka, že prázdnota, nesmyslnost zákona identity je patrna z absurdnosti soudů »Rostlina je rostlina« nebo »Věda je věda« (srov. předmluvu k druhému vydání Hegelovy Wissenschaft der Logik) je typickou ukázkou tohoto nesprávného ztotožnění, t. j. nesprávné záměny formule »A je A« za schema soudů »S je P«. Princip myšlení »A je A« platí pro každé »S«, pro každé »P« a pro každý soud (»S je P«) v procesu usuzování. Soud »S je P« lze proto s hlediska principu identity chápat jako soud »(S je S) je (P je P)«, nikoli však jako »S je S«, nebo »P je P«. Nemyslíme v souhlasu s principem identity tehdy, když pronášíme jen identické soudy, z nichž nelze nic dalšího vyvodit, nýbrž jen tehdy, když v procesu usuzování žádný soud a žádný z jeho pojmů nezaměňujeme jiným soudem nebo jiným pojmem.

* *Poznámka redakce.* Z technických důvodů nebylo možno otisknout celý příspěvek souduha J. Macháčka v tomto čísle. Druhá část, v níž se autor zabývá především výkladem soudů složených, bude otisknuta v dalším čísle této řady.

⁴ Recenze P. V. Koptina »Novaja kniga po logike« byla otištěna v čas. Voprosy filos. 1955, 6, str. 205—208. Autor recenze, jenž dříve ztotožňoval formální logiku s metafysikou a zastával hledisko »dialektické logiky«, která je — jako součást gnoseologie — jedinou vědou »o formách pohybu myšlení« (srov. A. M. Mitrofanov, Stručný přehled neuvěřených statí o logice. Sov. věda — fil. 1952, 2, str. 186) vyzvedává v knize P. V. Tavaněce především to, co připomíná jeho dřívější koncepci. Tak na př. domněnka o nerozlučném spojení logiky a teorie poznání (»logika se nemůže vyhnout odpovědím na takové gnoseologické otázky jako...«) je považována za důkaz toho, že P. V. Tavaněc »správně pojal úlohu logického zkoumání« a že »správně postavil otázku o vztahu logiky k teorii poznání«. Z nedostatků, jež podle názoru P. V. Koptina Tavaněcův výklad soudu (vedle otázky vztahu mezi větou a soudem) obsahuje, uvádím alespoň tyto: 1. Tvrzení, že soud je myšlenka odrážející objektivní realitu a tvrzení, že kriteriem pravdivosti soudu je praxe, uvádějí jako specifický znak soudu to, co je společnou vlastností všech forem myšlení, 2. výklad soudu odtržený od výkladu živého názoru a od ostatních forem myšlení je nedostačující, 3. názor o atributivním charakteru jednoduchého soudu je jednostranný a neliší se podstatně od názoru těch logiků, kteří redukují veškeré vztahy na kvantitativní vztahy, resp. na vztahy mezi rozsahem subjektu a predikátu, 4. dělení soudů na jednoduché a složené je nutno doplnit dělením soudů na kategorické a podmíněné. — Všechny tyto námitky jsou plně oprávněny; na některé z nich jsem již navázal ve svém výkladu, k některým z nich se ještě vrátím.

⁹ Voprosy filos. 1953, 6, str. 206.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, str. 207.

¹² Fr. Krejčí, Logika, Praha 1914, str. 42 a n.

¹³ O vidácích sužďeniĭa. Izvěstija... 1950, 1, str. 70.

¹⁴ Je zajímavé, že P. V. Tavaněc vyvrací názory N. A. Vasiljeva a P. V. Koptina (srov. str. 69—72), z nichž první pokládá částečný soud za složený ze dvou problematických soudů, a druhý za soud složený z jednoho assertorického a jednoho problematického soudu (»Některá S jsou P« a »Všechna S mohou být P«), aniž si uvědomuje přibuznost vlastního pojetí s těmito koncepcemi. Jeho domněnka o »složenosti« individuálního a »částečně vydělujícího« soudu rozkládá jak jedinečný, tak částečný soud rovněž na dva soudy, a to dokonce na dva soudy s různou kvalitou, kvantitou i s různými termíny.

¹⁵ P. V. Tavaněc charakterizuje vztah mezi prostým částečným soudem a »částečně-vydělujícím« soudem takto: V částečném soudě vypovídáme pouze o tom, že jisté znaky náležejí některým předmětům nějaké třídy, aniž bychom ještě určili, zda tyto znaky náležejí všem předmětům dané třídy či zda některým předmětům této třídy nenáležejí. Jestliže v procesu dalšího poznání předmětů dané třídy zjistíme, že znak uvedený v částečném soudě mají buď jen některé anebo všechny předměty dané třídy, pak přechází částečný soud buď v částečně-vydělující nebo v obecný soud. Tak na př. částečný soud: »Některé kovy jsou těžší nežli voda« přechází v procesu dalšího zkoumání kovů v částečně-vydělující soud: »Jedině některé kovy jsou těžší nežli voda« (str. 69). — Proti tomuto názoru lze uvést to, co bylo řečeno v souvislosti s otázkou vztahu mezi individuálním soudem a soudem obecně-vydělujícím. Částečný soud typu »Jedině některá S jsou P« je pravdivý jen tehdy, když je pravdivý obecně-vydělující soud typu »Žádná S kromě některých nejsou P«. »Proces dalšího poznání« objektivní reality nemá proto za následek přechod částečného soudu »buď« v částečně-vydělující, »nebo« v obecný soud, nýbrž vždy pouze v obecně-vydělující soud, z něhož lze t. zv. částečně-vydělující soud (vhodnější výraz by byl »omezující« soud) odvodit.